

Атанас Ваташки

ЧОВЕКЪТ
МЕЖДУ ВЯРАТА
И НЕВЕРИЕТО

© Атанас Руменов Ваташки – автор, 2018

© Издателство „Фабер“, 2018

ISBN: 978-619-00-0793-7

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	5
I. Бог и вяра	8
1. Иисус Христос, благата вест и човекът.....	8
2. Човек гледа лицето, а Господ гледа сърцето..	29
3. Вярата – спасително познание.....	35
4. Свят без религии или свят без зло?	40
II. Църква и вяра	54
1. Църквата и нашето място в нея.....	54
2. Молитвата – среща и общение с Бога.....	70
3. Молитвата към светиите – израз на връзка и любов.....	86
4. Иконата – прозорец към Бога	96
III. Суеверие и вяра	108
1. Какво е значението на църковната свещ...	108
2. Размисли за мартеницата, символите и покаянието.....	117
3. Хелюин, кукерството и съвременното (полу)езичество.....	123
Бележки	130
Литература.....	134
Библейски показалец	140

Посвещавам на Вяра

* * *

„Всички ние, съзерцавайки с открито лице
като в огледало сиянието на Господа,
напредваме от слава в слава със силата
на Духа на Господа“ (2 Кор. 3:18).

Предговор

„Човек не се ражда, а става християнин“, казва древнохристиянският църковен писател Тертулиан († III в.). Християнството не се предава по наследство, а се приема чрез вяра в Господ Иисус Христос. Вярата е нещо, което често липсва на онези от нас, които по една или друга причина не са имали възможност или не са пожелали да се задълбочат в християнството; не са могли да познаят светлината и любовта на Иисус Христос и да Го възприемат като пътя, истината и живота; не са могли да разграничат вярата от множеството народни, езически суеверия, които изпълват ежедневието ни.

Познанието за Бога е вложено в човека, но Бог никога не насилва нашата свобода. Той непрестанно деликатно чука на вратата на човешкото сърце, очаквайки да Му отворим, но решението затова е наше. Вярата наистина е избор. Тя се отнася до основния избор, кой-

то трябва да направим в живота си – дали да приемем Бог като първостепенна част от него.

Тази кратка книга представлява израз на желанието на автора повече хора да познаят Бога и да открият смисъла на своето съществуване в Него. Основният ѝ замисъл е да бъде четиво, предназначено за широка аудитория, в което на достъпен език се предават основни истини за християнската вяра.

Убеден съм, че във всяка епоха, още повече в съвременния, бързо променящ се свят, посланието на Иисус Христос, разкрито ни в Свещеното Писание – Библията, както и в Църквата, трябва да се предава за обикновения човек по достъпен начин и на разбираем за него език, по възможност без сложни, богословско-академични понятия и изрази, които затварят съзнанието му за адресираното до него слово или текст. В тази връзка, цялото съдържание на книгата още преди отпечатването ѝ, е поместено в интернет пространството на сайта zadrugata.com, откъдето тя може да бъде свободно четена и сваляна*.

---

* Човекът между вярата и неверието (книга): <http://zadrugata.com/2018/05/08/човекът-между-вярата-и-неверието-книг/>

В края на книгата е посочен раздел „Литература“, който представлява не само списък на основните от използваните заглавия, но съдържа и такива, които могат да послужат за задълбочаване на познанията на читателите по споменатите в книгата теми.

I. Бог и вяра

---

1. Иисус Христос, благата вест и човекът

*„Аз съм възкресението и животът. Който
вярва в Мене, дори и да умре, ще оживее“
(Йоан 11:25)*

Човекът притежава в дълбините на душата си непреодолим стремеж към Бога; в него има празнота, която само вечният и безсмъртен Бог може да запълни. Докато човекът все още не е открил Бога, този стремеж се изразява в упорито търсене на траен смисъл, който да го удовлетвори. Това търсене нерядко добива израз в някои съвсем повърхностни на вид неща, чрез които човек по някакъв начин иска да осмисли, ако не живота си, поне своето ежедневие. Защото той отказва да приеме, че краткото му земно съществуване е лишено от смисъл. Наистина в нашия живот можем да извършим много полезни неща, които ще бъ-

дат от полза за нас, другите и света въобще. Но ако смъртта е окончателният край на всичко, значи всичко, направено от нас, ще изчезне и следователно би имало само временен, относителен смисъл. А относителният смисъл не може истински да удовлетворява и да осмисля битието ни. Той би могъл да се разглежда като някаква утеха, като сламка, за която давещият се, изпаднал в безсмислие и пустота да се хване, но не е това, което търсим. И накрая, дори да не сме го осъзнали в пълнота, дълбоко в себе си чувстваме, че този преходен свят не може да ни удовлетвори, да ни даде това, за което жадуваме. Ние наистина не можем да го получим от този свят, а от Бога, нашия Творец, Който ни се разкрива в света.

Абсолютният смисъл, който търсим, не е в *нещо*, а в *Някого* – в безкрайния и абсолютен Бог, първоизвор на живота. Да се вярва в Бога значи да се вярва в смисъла на живота; наличието на стремеж към Бога и към общението с Него означава наличие на желание да се живее, защото Бог е живот и в Него можем да намерим истински смисъл и живот. Към всеки, който наистина търси смисъла на живота, е отправен призивът на Господ Иисус Христос: „Елате при Мене всички отрудени и

обременени и Аз ще ви успокоя! Вземете Моето иго върху си и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце, и ще намерите покой за душите си! Защото игото Ми е благо и бремето Ми е леко“ (Мат. 11:28-30)*.

През земния си живот ние поемаме по различни пътища и се ръководим от различни ценности. При все, че пътищата са много (и определено *не* от всякъде дебне спасение), те може да се обобщят като два: *пътят на живота и пътят на смъртта*.

Пътят на живота е живот *в* Бога и заради Бога, а пътят на смъртта е живот *извън* Бога и живот заради самия себе си. Пътят на живота изисква духовна борба, а пътят на смъртта е отдаване на греха. И както не можем да служим на двама господари, така не можем да вървим едновременно и по двата пътя. Само ние можем да изберем по кой да тръгнем и това е най-ва-

---

* Всички цитати от Свещеното Писание в книгата (освен ако изрично не е отбелязан друг превод) са според Новия превод на Свещеното Писание от оригиналните езици (НП), осъществен от преподаватели от Богословския факултет на СУ и със съдействието на стилист от БАН. В по-редки случаи се използва Синодалният превод (СП) на Свещеното Писание от 1925 г., с осъвременен правопис от 1982 г.

жното решение, което някога ще вземем. Господ Иисус Христос подтиква човека към размисъл кое е най-важното за него в живота му, като казва: „И каква полза за човека, ако придобие целия свят, а навреди на душата си? Или какъв откуп ще даде човек за душата си?“ (Мат. 16:26).

Човекът не е само душата, нито само тялото, а е единство на душа и тяло. Както пише един свещеник: „Тялото без душа е само труп, а душата без тяло е призрак“. И душата има нужда от своята духовна храна, която е общението с Бога, както и тялото от своята материална храна, която го поддържа живо. На онези, които смятат, че само материалното е от значение, Иисус Христос напомня, че „Не само с хляб живее човек, но с всяко слово, което излиза от устата на Господа“ (Мат. 4:4, срв. Втор. 8:3). Божиите слова са живот за човека. Разбира се, от стиха следва, че на човек е потребен и хляб. Материалната храна обаче утолява глада само временно, а Божията храна за нас, хората – завинаги. Нашият Спасител казва: „Аз съм хлябът на живота. Този, който идва при Мене, няма да огладнее, и който вярва в Мене, никога няма да ожаднее“ (Йоан 6:35).

В човека е заложен стремеж към вечността, към смисъла на живота, към абсолютната исти-

на и в крайна сметка – към Бога. В Бога намират своя завършек и пристан всички искрени и чисти човешки стремежи. Пътуването към Бога не завършва, когато човек Го открие, то е безспирно пътуване, през което човекът преминава през различни етапи, в които, чрез Божиата подкрепа, познанието му за Бога и разбирането му за духовния живот се развива и усъвършенства, изчиства се от грешките и несъвършенствата.

Някои се стремят към Бога най-вече поради страха си от ада или водени от желанието си да придобият рая. Но онзи, който по-дълбоко е познал Бога, осъзнава, че Самият Исус и животът в Него са раят, а отдалечеността от Него са мъките на ада. Св. Порфирий Кавсокаливит († 1991 г) казва: „Христос е раят, чеда мои. Какво е раят? Христос е раят. Раят започва от тук. Тези, които още тук, на земята живеят в Христа, те живеят също като в рая... Христос е животът, изворът на живота, изворът на радостта, изворът на истинската светлина, Той е всичко. Който обича Христа и другите, той живее живота. Живот без Христа е смърт, ад, а не живот. Това е адът – липсата на любов. Животът е Христос. Любовта е животът в Христа. Или ще си в живота, или в смъртта. Изборът зависи от теб“.

Обичащият безкористно Бога се стреми не към даровете Му, а към Самия Него. Той върви към Бога, защото е познал истината в Лицето на Исус Христос, разбрал е, че целта на живота е в богоуподобяването и живее със съзнанието, че неговото духовно израстване е приближаване към Бога, Когото сърцето му е обикнало. В Бога е преобразен начина му на мислене и погледа му върху нещата от света. Този процес на промяна на ума, който води до нов начин на живот, се нарича *покаяние*.

Въплъщението (въчеловечаването) на Божия Син Исус е себеразкриване на Бога пред човека, то е най-яркото свидетелство, че човекът не е сам в този свят, изпълнен с болка, страдание и смърт. Въплъщението е свидетелство, че Бог *не е* незаинтересован от живота му, а иска да стане част от него и да му даде най-високата чест, която може да бъде оказана – да го направи Свой син, гражданин на царството Си. Ставайки един от нас, Исус се идентифицира с нашите страдания и тревоги. И не само се идентифицира, но ги и преживява. Той преживява глад, жажда, скръб, предателство, душевна и телесна болка, и накрая смърт. Както всеки един човек. А народната българска поговорка „Бог високо, цар далеко“

е продиктувана от непознаване на християнството (което уверяваме, че изповядваме) и определено не се отнася за Божия Син Иисус Христос.

Бидейки Богочовек, Иисус е достъпен за онези, които имат нужда от Него, вследствие на някакъв душевен или телесен проблем. Той е готов да обяви всекиго, който е готов да промени себе си, да се Богоуподоби, за близък до Него – близък, който може да нарече брат, сестра и майка (срв. Мат. 12:50) или негов приятел (срв. Йоан 15:14). Желанието на Христос е да сподели славата Си с онези, които са готови да Го последват, така че да станат граждани на Божието царство: „Ще дам да седне с Мене на Моя престол на онзи, който победи, както и Аз победих и седнах със Своя Отец на Неговия престол“ (Откр. 3:21).

Божие царство е светлината на истината, идваща от Иисус, която свети в мрака на този свят. То е и състояние на преобразения в Бога човек, в когото свети несътворената светлина на Самия Бог. Иисус Христос е Царят на това царство, което ще се разкрие в своята пълнота след края на времето, след пълната победа над злото и смъртта. Мнозина евреи по време на земния Му живот не пожелават да станат

жители на царството Му, защото се надяват на земно, политическо господство.

Противно на любителите на конспирациите, Църквата никога не е скривала факта, че Иисус е човек. И Свещеното Писание, и светите отци, и църковните събори много ясно подчертават човешката Му природа. Споменатите хора обичат да акцентират върху осъждането от страна на Църквата на арианската ерес, случило се на Първия вселенски събор (известен и като Никейски събор), според която ерес Иисус Христос бил човек. Само че това не е съвсем вярно. Арианите не са твърдели, че Иисус е обикновен човек, а че е по-нисш Бог от Отец; че макар чрез Него да е сътворена Вселената, Той има начало във времето. Около 120 години след Никейския събор обаче се появява и едно друго крайно учение – монофизитството, според което човешката природа на Спасителя се разтваря в божествената, съответно Иисус е само и единствено Бог, но не и Човек. Църквата осъжда и тази позиция и обявява на Четвъртия вселенски събор (известен и като Халкидонски), че Иисус притежава и божествена, и човешка природа, които са съединени в Неговата Личност¹. Друга ерес, която намалява стойността на Неговата чо-

вешка природа, и която ерес също е осъдена от Църквата, е докетизмът, според който тялото на Иисус е съществувало само привидно, без това да е реален факт. Библията обаче не крие, че Иисус Христос е бил подвластен на неща, характерни за всеки човек – изпитвал е глад и жажда, умора и нужда от сън, усещал е физическа и душевна болка, бил е изкушаван и т.н. За разлика от хората обаче, Той е устоял на изкушенията, не е съгрешил. Следователно на Църквата е чужда всяка крайна позиция, която унижава Неговото Божествено или Човешко достойнство. В нейното учение Божествената природа на Иисус Христос не е за сметка на Човешката Му природа.

За разлика от религиозните учители, които твърдят, че насочват хората в пътя или са усвоили истината за живота, Иисус се идентифицира с тях, Той ги олицетворява: „Аз съм пътят, истината и животът“ (Йоан 14:6). Онзи, който иска да ги познае, иска да станат част от битието му, не е нужно да се обръща към някаква човешка етична система, философия или религия, но към Него, Който е техен извор. Той е крайна точка на всеки път, краен отговор на всяка истина и дарител на всеки живот. Иисус е самото спасение, заради което в Пи-

санието се казва, че „под небето няма друго име, дадено на хората, чрез което трябва да се спасим“ (Деян. 4:12). Няма друг живот, освен Неговия несътворен живот, на когото трябва да станем причастни, защото няма друг живот извън Бога – Бог е животът за живите и мъртвите, за добрите и злите, за мъжете и жените, за бедните и богатите, образованите и неграмотните, но задължително само за този, който е готов да вземе кръста си и да Го последва.

И по времето на Иисус, и в съвременността, хората са склонни да гледат по различен начин на Него. За някои Той е просто религиозен учител, пророк или моралист. Наистина, Той Самият се възприема като Учител, но се нарича също така и Господ. Иисус е Пророк, защото възвестява волята Божия на хората, но е и повече от пророк, защото я възвестява като Бог. Той поставя на високо стъпало нравствеността и желае човек да бъде съвършен както е съвършен Самият Бог (срв. Мат. 5:48), но Неговото учение не касае само нравствеността. Веднъж Иисус задава два въпроса към апостолите Си. Първият е за кого Го мислят другите хора и отговорите на учениците Му за хорските мнения са разнообразни. Вторият е за кого Го мислят Неговите апостоли, тоест

питането не се отнася за другите, а за кого Го мислим ние, ти и аз. Това е въпрос с основополагащо значение. И тогава ап. Петър (наричан тогава Симон) дава спасителен отговор: „Ти си Христос, Синът на живия Бог!“ Тогава Иисус му рече: „Блажен си, Симоне, сине на Йона, защото не плът и кръв ти откри това, а Моят небесен Отец“ (Мат. 16:16-17). Иисус е Божий Син не както други хора са синове на Бога, Той е Неговият Единороден Син (срв. Йоан 3:16), т.е. Той Самият е Бог. „Аз и Отец сме едно“ (Йоан 10:30), казва Христос, както и „Който е видял Мене, видял е Отец“ (Йоан 14:9).

Евангелието, т.е. благата вест за спасението на света в Христос, е радостна вест. Християнството не е мрачно, морализаторско законничество, а радост от общението с Бога. И от Писанието виждаме, че приемането на Бога се съпровожда с радост (срв. Мат. 13:44), че Божието царство е „праведност, мир и радост, дарявани от Светия Дух“ (Рим. 14:17) и че радостта е един от плодовете на Светия Дух в нас (срв. Гал. 5:22). Господ Иисус Христос иска Неговата радост да бъде в нас и нашата радост да бъде пълна (срв. Йоан 15:11, 16:24).

Иисус Христос определя като двете най-големи заповеди в Старозаветния Закон:

„Възлюби Господа, твоя Бог, с цялото си сърце и с цялата си душа, и с целия си разум: тази е първа и най-голяма заповед. А втора, подобна на нея, е: „Възлюби ближния си като себе си“ (Мат. 22:37-39). Любовта, за която говори Иисус Христос, изисква духовно усилие. Тя е несебична, жертвена любов, което се отдава на Бога и на ближния. Да спазваш най-голямата заповед означава да обичаш Бога с цялото си същество. Любовта към Бога не е нещо, което Бог изисква от нас и което ние Му „дължим“. Но когато човек познае Бога и благодатта го осени, тогава чувства, че Бог е най-близкият, най-скъпият му приятел и възприема любовта към Него като нещо естествено. Любовта въобще, в християнски смисъл, не е някаква сладникава илюзия, нито е единствено чувство, но е и действие.

Природата на любовта към Бога е такава, че тя е неотделима от тази към ближния и води към нея. Впрочем понятието *ближен* в съвременната си употреба като че ли е изгубило онзи заряд, който му придава Иисус. И тълковният речник като изяснява, че това е този, който ни е „близък“, не внася яснота по въпроса. Защото за Иисус ближен е не само този човек, когото считаме за наш приятел,

наш „близък“, но и онзи, когото считаме за враг. Съответно християнинът няма врагове, за него враг е само онзи, който счита него самия за такъв. Така че втората най-важна заповед според Иисус изисква любов към всеки човек. Ако гледаме през призмата на нашата слабост, това изглежда трудно, но ако го правим в светлината на Божиата благодат, която ни е дадена, е лесно. Св. Порфирий Кавсокаливит казва: „Ако придобием благодатта, всичко е лесно, радостно и благословено от Бога. Божиата благодат непрестанно чука на вратата на душата ни и чака да отворим, за да влезе в жадното ни сърце и да го изпълни“. Едно изпълнение на тази заповед може да се види в живота на първия християнски мъченик, св. Стефан, убит заради вярата си в Иисус Христос от юдеи. Докато те хвърлят камъни по него, преди да издъхне, той се моли на Бога: „Господи, не им вменявай това за грях“ (Деян. 7:60).

За човека традиционно първенството се определя според интелектуалните заложби, професионалните успехи, положението в обществото. Това разбиране неминуемо води до гордост, до чувство за превъзходство спрямо останалите. Подобно разбиране е присъщо на човека във всяка една епоха от човешката

история. Иисус обаче дава друго разбиране за първенството, което е обвързано не с гордостта, а със смиреннието, не с желанието да си господар на другите, а с това да им служиш. Той казва на апостолите Си: „Който иска да бъде пръв, трябва да бъде последен от всички и слуга на всички“ (Марк 9:35). Това, което светът счита за величие, не е това, което е величие за Бога; това, което в очите на света е унижение, за Иисус е добродетел. Иисус не е теоритик и с действията Си показва това, на което учи. Неговото възплъщение, по човешки погледнато, е себепонизяване на Бога. И целият земен живот на Спасителя е осмислен като служение на човека, едно служение, което е посрещнато с неразбиране, подигравки, обиди, преследване, предателство, съд и накрая смърт. Иисусовият живот е разкриване на Бога като Слуга², Който е готов да изтърпи всичко, което Го очаква, заради човека, и така да му покаже Своята любов. В това се изразява и връхният етап на любовта – „Няма любов, по-голяма от тази, човек да отдаде живота си за своите приятели“ (Йоан 15:13) – което се осъществява в Иисус.

Иисус учи, че за Бога не е важен външният начин, по който се представяме пред другите,

външната ни „набожност“, а човекът в неговата вътрешност, в сърцето му. То е източникът и на доброто, и на злото, и важното е какво таим в него (срв. Мат. 15:1-20; 23:25-26). За Бог е от значение не колко редовно ходим на църква и познаваме Свещеното Писание и богослужението, а доколко въплъщаваме в живота си истините, които те съдържат; от значение е нашата нагласа и стремеж към Него.

И поклонението, което отдаваме на Бога, не се състои в мястото, на което го правим, а в душевната ни нагласа; поклонението не бива да се извършва формално, по задължение, без отношение, а с живото съзнание, че стоим пред Личност, пред Самия Бог. На въпрос на една жена за поклонението на Бога, Иисус отговаря: „идва часът и вече е дошъл, когато истинските поклонници ще се покланят на Отец с дух и с истина, защото Отец изисква Неговите поклонници да бъдат такива. Бог е Дух и Неговите поклонници трябва да се покланят с дух и с истина“ (Йоан 4:23-24).

Основна цел на Христовото идване на Земята касае победата над смъртта. В света тя властва необезпокоявано и побеждава живота, задушавайки човешкото съществуване.

Господ Иисус Христос, чрез Своето възкресение, прекратява нейното необезпокоявано господство. Той я побеждава, откривайки пътя към вечния живот за човека. И в Него можем да бъдем причастни на тази победа: „Аз живея и вие ще живеете“ (Йоан 14:19).

Иисус, преди да възкреси Лазар, разговаря с неговата сестра. Този разговор разкриви истини от първостепенно значение за нашия живот: „Господи, ако Ти беше тук, брат ми нямаше да умре. Но и сега зная, че каквото и да поискаш от Бога, Бог ще Ти го даде.“ Иисус ѝ рече: „Брат ти ще възкръсне.“ Марта Му каза: „Зная, че ще възкръсне при възкресението, в последния ден.“ Иисус ѝ рече: „Аз съм възкресението и животът. Който вярва в Мене, дори и да умре, ще оживее. Всеки, който живее и вярва в Мене, няма да умре за вечни времена. Вярваш ли в това?“ Тя Му отговори: „Да, Господи, аз вярвам, че Ти си идващият на света Христос, Божият Син“ (Йоан 11:21-27).

Христовата смърт на кръста донася ново значение на това древно наказание за изпълняване на смъртни присъди. Кръстът е символ на вина, а Христос е прикован на него невинен. Кръстът е символ на престъплението, а Христос умира безгрешен. Кръстът е символ

на смъртта, а чрез него над смъртта е постигната победа.

Един от най-ранните християнски мъченици, св. Игнатий Антиохийски († ок. 107), който загива за Христос на арената с лъвовете³, определя смъртта като край. Този край обаче е край само на земното ни съществуване, и смъртта и животът надхвърлят това съществуване. „И тъй като нещата имат край, едно от двете ни предстои – смърт или живот, и всеки ще се отправи към своето място“. Християните, между които и св. Игнатий, са знаели, че животът е наистина такъв само в перспективата на Христос, само ако е в Бога, иначе той представлява „смърт“. Това, което е извън Бога, не е живот, а съществуване, мъчение. Всички един ден ще се изправим пред Бога и Неговия съд. Но за онези, които в този живот са Го възлюбili, Неговото присъствие ще е радост, а за онези, които са Го отхвърлили – мъка. И изборът е в нашите ръце.

Иисус възкресява човеци, но Той възкръсва чрез Своята Божествена сила. Той има власт над смъртта и живота и е единствената надежда на нас, които сме безсилни пред смъртта, които сме, както се пее в една песен, прах във вятъра. Неговото възкресение

е основа и за нашето собствено възкресение. Ако и тленното ни тяло, положено в хладната пръст, да е станало храна за червеите, при второто Христово идване (пришествие) ще има всеобщо възкресение на починалите, при което душите ни ще се съединят с преобразени тела, които няма да бъдат подвластни на телесните недостатъци, които са имали през земния живот. Телата ни ще се облекат в нетленна и безсмъртна слава, а над смъртта ще бъде постигната окончателна победа. Всички хора ще възкръснат, но едни ще възкръснат за „вечен живот, други за вечен срам и позор“ (Дан. 12:2).

За да опише отношението на Бога към онези Негови деца, които се изгубват от пътя, но са готови да се покаят – тоест да отидат или да се завърнат при Бога, Иисус разказва притчата за блудния (изгубения) син (виж Лук. 15:11-32). Накратко, един баща имал двама сина. По-младият поискал наследството си, докато баща му е жив, което в Близкия изток се е считало за недопустимо. Да направи това се е приемало все едно да каже на баща си: искам ти да си мъртъв, за да взема наследството. Такова действие на сина би разрушило връзката между баща и син. Бащата от притчата обаче

не реагирал по никакъв начин, не се отрекъл от него, не му се карал. Той просто смирено изпълнил желанието му. Синът заминал в друга страна, започнал да води греховен живот, прахосал наследството и накрая едвам живеел. Тогава си спомнил за своя баща, разкаял се и пожелал да се върне при него. „И стана, и отиде при баща си. И още отдалеч баща му го видя и му стана мило; и като се завтече, прегърна го силно и го целуна. А синът му рече: „Татко, съгреших против небето и пред тебе и не съм вече достоен да се нарека твой син.“ Но бащата рече на слугите си: „Изнесете най-хубавата премяна и го облечете. И дайте пръстен за ръката му и обуца за нозете. Докарайте угоеното теле, заколете го и нека ядем и се веселим. Защото този мой син беше мъртъв и оживя, беше изгубен и се намери“ (Лук. 15:22-24). Когато синът се завърнал, бащата не го изгледал презрително, не го упрекнал, а го прегърнал, целунал и дал за него най-хубавото, което има. Така, Бог е готов да приеме *във всеки един момент* изгубилия се.

Всеки човек нравствено е свободен. Бог му дарява свободна воля, като го сътворява по Свой образ. Но често ние искаме да сме независими от Бога, да живеем както намерим

за добре. Бог уважава правото ни да избираме и не ни осъжда. Напускайки Бащиния дом на Бога или тръгвайки в противоположна посока, ние отхвърляме истинската свобода, за да станем роби на греха, тоест на живота извън и против Бога. Това е нашето падение. Възможно е обаче, също като блудния син, да си спомним за дома на Отец. И когато се завърнем, също както и в притчата, Бог винаги би ни приел с любов. Ние сме загубилите се в суетността на света деца на Бога, които Той никога не забравя и винаги очаква с радост.

Можем да завършим с молитвените размишления на о. Александър Мен († 1990) за утрото на Възкресение Христово, което поставя началото на преображението на света и носи радостна надежда за този свят: „Столетията, изминали от пасхалната утрин в Юдея, са само пролог към богочовешката пълнота на Църквата, *начало* на онова, което ѝ е било обещано от Иисус. Новият живот едва-що дава първите, понякога още слаби кълнове. Религията на Благата Вест е религия на бъдещето. Но Царството Божие вече съществува: в красотата на света и там, където сред хората побеждава доброто, в истинските ученици на Господа, в светиите и подвижниците,

в онези, които искат да вървят след Христа и не са Го изоставили сред тежките изпитания на Неговата Църква... Дай и на нас, божествени Учителю, силата на тяхната вяра, несъкрушимостта на тяхната надежда и огъня на тяхната любов към Тебе. Когато, заблудили се по жизнения път, ние спрем и не знаем накъде да тръгнем, дай и на нас да видим в мрака Твоя лик. През рева и грохота на техническата ера, толкова могъща и същевременно толкова бедна и безсилна, научи ни да се вслушваме в тишината на вечността и дай ни да чуем в нея гласа Ти, Твоите вдъхващи мъжество слова: „Аз съм с вас през всички дни до свършека на света“ (Мат. 28:20).

2. Човек гледа лицето, а Господ гледа сърцето

„Бог не гледа така, както гледа човек, защото човек гледа лицето, а Господ гледа сърцето“ (1 Цар. 16:7)

Това, което човек знае, представлява нищожно малка част от това, което е. Хората виждаме онова, което е на повърхността, видимото за сетивата, но не можем да проникнем в дълбините на душата на другия, не можем да разберем неговите падания и ставания, провали и успехи, съмнения, страдания и усилия да превъзмогне себе си, които той преживява и чувства. Бог обаче знае онова, което ние не знаем, Той успява във всичко онова, в което ние се проваляме и тайните на сърцето ни – светли или тъмни, са Му известни. В едни Господ вижда фалшивия образ на праведност, който са си създали и в който вероятно са повярвали, а в други вижда доброто, което всички останали отказват да видят.

Неслучайно немалко от тези, които се събират около Иисус Христос, са именно хора,

които обществото в някаква степен е маргинализирано – хора с нисък социален статус, жени, грешници, страдащи от душевни и телесни заболявания. Онези, за които другите са си изградили нереален, пък бил той и много „обоснован“ образ. В тях Христос вижда нуждата им, но и духовния им потенциал. Такъв е случаят с бъдещия апостол Матей. Преди да стане апостол, той е бирник (или митар), тоест практикува професията на данъчен служител. Бирниците тогава, са известни със своите злоупотреби над населението, а и са разглеждани като символ на потисническата римска власт. Поради тези причини и са ненавиждани от населението. Няма причини да се смята, че отношението към Матей е било по-различно. И докато сънародниците му виждат в него един предател, някой, на когото, меко казано, не може да се вярва, в него Господ вижда своя бъдещ апостол, който ще се заеме със задачата да разпространява благовестието.

В своето евангелие Матей отбелязва, че Исус минава покрай него и му казва: „Последвай Ме!“, което той и прави. След това в къщата на бъдещия евангелист Исус сядат на трапеза, заедно с учениците Си, а към тях се присъединяват митари и грешници – може да

се предположи, колеги на Матей. Иисус вероятно иска да им говори за Божието царство и как да влязат в него. Фарисеите обаче, които виждат това, са скандализирани. За тях е грешно праведникът да общува с неправедните. На отправления от тяхна страна укор към Иисус защо постъпва така, Той отговоря, че здравите нямат нужда от лекар, а болните (срв. Мат. 9:12) – тоест изцелен може да бъде само този, който осъзнае, че е болен (грешен), че има нужда от помощ, че има нужда от Лекар. Онези обаче, които са самодоволни от собствената си праведност, не могат да бъдат изцелени от болестите си, защото още не осъзнават необходимостта от провеждане на лечение. Явно митарите и грешниците се възприемат като болни и затова търсят Иисус. Но фарисеите не могат да видят това или по-точно не искат. Те в себе си виждат не злото, а доброто, не недостатъците, а положителните си качества. Мнозина от тях се съсредоточават върху външната, ритуалната част на нещата, смятат, че човек е направен за съботата, а не съботата за човека, те комара прецеждат, а камилата поглъщат, дават десятък от кимион и копър, а са изоставили правосъдието, милостта и вярата. Или в крайна сметка те са онези, които забра-

вят, че не външното, а онова, което изхожда от дълбините на човешката личност, осквернява човека (срв. Мат. 15:10-20, 23:23-26, Марк 2:27). Христос обаче е Този, пред Когото маските падат, пред Когото не можем да скрием истинската си същност. Затова и Той, заради лицемерната им праведност, ги оприличава на варосани гробници (срв. Мат. 23:27-28).

Както сред юдеите тогава, така и в наши дни има хора, заменили християнството с някаква идеология, които се гнусят да общуват с „грешници“ (каквито са всички, и те самите), за които обрядът е по-важен от съдържанието му, които се възприемат като праведни и чисти, но нямат любов, за които православието е етническо или религиозно наследство, което трябва да се пази, но не и да се живее, които са „православни“, но не и християни. Когато и ние, хората от ХХІ в., се държим по този начин, се оприличаваме на фарисеите от времето на Иисус, за които Той говори и чието поведение неведнъж порицава.

В друг случай Иисус посещава дома на някакъв фарисей. Една жена, която е блудница*, разбира, че Иисус е там, отива при Него и за-

---

* Жена, която има сексуални взаимоотношения, без да се е омъжила.

почва да плаче, мажейки краката Му с миро. В резултат на това фарисеят изразява съмнение (в мислите си), че Иисус е пророк, защото, според него, ако Иисус наистина е такъв, щеше да знае, че жената е грешница и следователно не би я оставил в близост до Себе Си. Иисус обаче знае неговите мисли и му казва, че действията на жената са израз на покаянието и любовта ѝ, заради което Той ѝ прощава греховете: „прощават ѝ се многото грехове, защото много обикна, а на когото малко се прощава, той малко обича“ (Лук. 7:47). Фарисеят вижда греха, а Иисус вижда любовта ѝ към Него, и делата ѝ като израз на тази любов.

Когато Иисус е разпънат на кръста, от двете Му страни са разпънати още двама разбойници. Кръстната смърт в Римската империя е наказание, което е считано за особено позорно, и е прилагано обикновено срещу извършители на тежки престъпления. Докато единият от разпънатите се подиграва на Иисус, другият му отговаря, че те получават справедлива за делата си присъда, а Иисус е невинен. Същият разбойник, след това, очевидно вече признал вината си – и в себе си, и пред другите, и осъзнал, че страда справедливо заради нея, моли Иисус да си спомни за него, когато

отиде в Божието царство. А Иисус му казва: „днес ще бъдеш с Мене в рая“ (Лук. 23:43). Господ се съсредоточава върху преобразената му същност, върху сърцето му, и вижда там неговото покаяние.

Господ не гледа на човека по начина, по който гледаме ние, и в резултат на това вижда в него неподозирани от нас неща. Господ иска не да унизи човека, а да го въздигне, не да му отмъсти заради греховете му, а да го излекува. Неговата крайна цел за нас е спасението ни и вечната ни радост в Бога. Затова и става Човек, живее, страда на кръста и възкръсва. Към всички нас е отправен Неговият призив: „Елате при Мене всички отрудени и обременени и Аз ще ви успокоя! Вземете Моето иго върху си и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце, и ще намерите покой за душите си“ (Мат. 11:28-29).

3. Вярата – спасително познание

„Бог толкова много обикна света, че отдаде Своя Единороден Син, та всеки, който вярва в Него, да не погине, а да има вечен живот“ (Йоан 3:16)

Природата на вярата е неразбираема за този, в когото същата липсва у него, за този, чийто поглед *отвън* желае да наблюдава и разбере в пълнота нещо, което е *вътре*. Това е неосъществимо желание, ако сме застанали на прага и гледаме само фасадата, но не сме навлезли във вътрешната стаичка. Вярата може да се разглежда като увереност и доверие, но доверие не толкова във фактите и събитията, колкото в една Личност, именно заради Която съществуват факти и събития; в Личност, много по-велика от човешкото неверие; Личност, в Чието присъствие и въздействие вярващият се е уверил непосредствено. Към онези, които все още не са станали част от тази връзка, можем да кажем заедно с Писанието: „Ела и виж“ (Йоан 1:46). „Вкусете и ще видите колко благ е Господ“ (Пс. 33:9).

Най-пълното описание на вярата, което има в страниците на Новия Завет, е това на апостол Павел: „А вяра е жива представа на онова, за което се надяваме, и разкриване на онова, що се не вижда“ (Евр. 11:1 СП). Вярата е определена като жива представа, защото Бог, към Когото тя е насочена, е жива Личност, а не някакво понятие, отвличена идея или философска спекулация. Бог е живот, който живот Той дарява на вярващите, тоест на онези, които живеят в Него, и на Когото се посвещават напълно. Вярата е определена като „разкриване“, защото тя е повече от суеверието, предположението и сляпата увереност. *Чрез и във* вярата се вижда Бога. С нея се *разкрива онова*, което не се вижда, защото чрез нея се осъществява духовно-опитно познание на онова, което е недостъпно за сетивата на мнозинството. Вярата е устремена към Божието царство, а то, макар че се разкрива в пълнота в края на времената, в бъдещия век, частично се разкрива още сега, в душите на онези, които живеят в Бога. Затова тя е *увереност и познание, породени от съприкосновението с Бога*. По думите на св. Василий Велики († 379): „Този, който вярва, той също и познава“. А св. Григорий Палама († 1359) казва: „вярата

не е безумие, а знание, превъзхождащо всяко разбиране“. При вярата въпросът с познанието на истината е обусловен от чистота на сърцето: колкото повече човек напредва в процеса на очистване от греха, толкова по-добре познава. Обектът на нашата вяра – Бога, е невидим в Неговата същност за физическите ни очи, но е осезаем за онези, които са почувствали Божиата благодат, любов и грижа.

Вярата е посвещение, себеотдаване на Бога, при което взорът ни се отмества от нас самите към Него. Вярата в Бога не изолира човека, а го отваря. Променен е начинът, по който той гледа на света, на хората. Те вече не са разглеждани като средства за постигане на егоистичните му цели, но като уважавани личности, обекти на Божиата любов, създадени по Божий образ, какъвто е самият той.

Вярата не се ограничава единствено до вътрешния свят на човека, *тя не е просто чувство*, макар че е и това. Вярата притежава и насоченост навън. *Тя изисква и действие*, ръководено и вдъхновявано от нея. *Вярата е неотделима от делата*. Тя не е просто умствено съгласие с дадени истини, а делата не са самоцелен активизъм. Вярата придава цел и смисъл на делата, а делата свидетелстват, че

вярата наистина я има, те са нейна проява. Затова в Писанието се твърди, че вярата без дела е мъртва (срв. Як. 2:17).

Вярата не е статичен, а динамичен процес, в който израстваме в уподобяването ни на Христос.

Вярата е и *доверие*. Тя е доверие в Личността на Иисус Христос, Който е източник и крайна цел на вярата.

Вярата е и една от трите най-големи добродетели (срв. 1 Кор. 13:13) заедно с надеждата и любовта, като последните две са в тясна връзка с нея. Самата вяра има стойност единствено, когато е съчетана с любовта (срв. 1 Кор. 13 гл.; Гал. 5:6). Вярата довежда от егоистично и утилитарно съществуване към живот, изпълнен и воден от неегоистична любов към ближния, която „не търси своята изгода“ (1 Кор. 13:5); любов, подобна на тази, която притежава самият Иисус Христос, Който жертва Себе Си за другите, давайки ни пример за самопожертвователна любов.

Вярата касае човека и неговото *съединение с Бога*, Който се приема не като „Той“, а като „Ти“. Чрез вяра в Бога човекът *влиза във вечния живот*. В това отношение „изискването“ за вяра се явява не израз на „каприз“ на

Бога или излишна преграда, която Той налага на човека, а същинското средство, чрез което човекът става причастен на този живот (срв. Йоан 6:47, 11:25). Защото човекът е същество със свободна воля и неговото спасение е резултат от избора, който направи – Бог ни е оставил сами да решим, при все, че Той иска да се спасят всички човеци. Както пише Павел Евдокимов († 1970) „Бог може всичко с изключение на едно: да принуди човека да Го обича“.

4. Свят без религии или свят без зло?

„Светлината дойде на света, но хората обикнаха мрака повече от светлината, понеже делата им бяха лоши“ (Йоан 3:19)

Нерядко може да се срещне твърдението, че религиите са виновни за много злини по света, заради което трябва да бъдат забранени. И когато това събитие настъпи, мислещите по този „идиличен“ начин се надяват, че злото ще изчезне, че причините за конфликтите и разделението между хората ще се прекратят, въобще че земята ще стане рай. В тази връзка трябва да се отговори на въпроса: наистина ли съществуването на религията е основният проблем на човека? Тя ли е причината, която покварява хората и прави така, че те да страдат?

Коренът на проблема за злото

По-лесно е да се припише вина абстрактно на религията, отколкото да бъде потърсена истинската причина у нас самите. Ако религиите биха изчезнали, то привържениците на

споменатата теза ще установят, че проблемите, които ги притесняват, са все още налице. Тогава кого ще обвинят? Ще последват обвинения към идеологиите, към партиите, към определени съсловия и класи, към историческия процес и т.н. Докато накрая установят, че човекът е онзи, от чиито избори в крайна сметка зависят тези проблеми.

Съществували са религии, в които се е одобрявало практикуването на ужасни неща като човешки жертвоприношения, канибализъм или „свещена проституция“. Това обаче не стоварва укор върху религията като явление, изразяващо връзка между човека и Бога, както и развалената храна или некачественият сън не компрометират храната и съня *въобще*. Религиите са различни, както и хората са различни. Когато се казва, че се мечтае за свят без религии, всъщност се изразява желание за един свят без зло, без войни, неправда, егоизъм; свят, в който царува доброто, истината, любовта, мирът. Но очевидно това е трудно постижимо за нас, хората.

Злото е всеобщ феномен. Заради нарушената връзка на човека с Бога, първият често избира и следва убеждения и занимания, които го отдалечават още повече от Бога. Всъщ-

ност това е грехът – онова, което ни отдалечава от Бога. За съжаление човекът е подвластен на злото. Той често го избира, защото не осъзнава неговата пагубна същност или пък иска да се облагодетелства от него – често за сметка на някой друг. Историята показва, че опитът да се построят човешки царства с псевдо-божествени характеристики, но без Бога, са провал – нека само да си спомним за управления като тези на болшевиките в СССР или на якобинците във Франция, които в опита си да изградят на земята една човешка, безрелигиозна утопия, претърпяват неуспех, при това с цената на милиони жертви. Такива опити ще продължат да бъдат провал, защото когато се желае да се отхвърли от света несътворения източник на доброто – Бога, се получава една карикатура на добро, едно зло, на което хората стават роби.

Свободата и злото

Хората проявяват зло в постъпките си, защото избират да постъпват по този начин. По някаква причина то им се услажда или им носи някаква полза, която на практика обаче е вреда. Бог създава човека като личност, дарявайки го със свободна воля. Свободната воля

дава възможност на човека да избере начина, по който иска да живее, какъв иска да бъде. Бог би могъл да ни програмира да вършим само добро, но тогава щяхме да бъдем едни подчинени, робски същества, кукли на конци, управлявани от своя кукловод – а това не може да бъде наречено добро. Както отбелязва Клайв Луис († 1963): „свободната воля, въпреки че прави възможно злото, е единственото нещо, което прави възможни и любовта, добротата, радостта, която си заслужава да получи човек. Свят от автомати – от същества, които действат като машини, – едва ли си заслужава да бъде създаден. Щастieto, което Бог отрежда за най-висшите Си творения, е свободно, доброволно да се присъединят към Него и един към друг в екстаз от любов и наслада, в сравнение с които и най-възторжената любов между мъж и жена на този свят изглежда блудкава. А за това те трябва да бъдат свободни“.

Злото няма собствено битие, то е недостиг, отсъствие на добро, както тъмнината е отсъствие на светлина. В света има зло, защото зло има в нас, хората, зло има в мен. Ние не сме се очисти от него и го проявяваме в постъпките си. Най-голямото зло, което можем да извършим, е да отхвърлим абсолютното добро – Бога. От

отхвърлянето на Бога произтичат всички останали злини в света и в собствения ни живот конкретно. Хората ежедневно злоупотребяваме със свободната си воля, насочвайки я към неща, които са далеч от Бога – и така се появяват кражбите, убийствата, войните и различни несправедливости по света, които презираме. Така отделеният от Бога човек, отхвърлящ доброто и истината, се превръща в ковач на собственото си нещастно битие, за което понякога обвинява Самия Бог. Но Бог винаги дава алтернатива на човека. Най-фундаменталната ѝ проява е Въплъщението на Божия Син, Който става Човек, за да ни научи как да бъдем истински хора; страда от любов към нас, за да ни покаже същината на безкористната любов и себеотдаване; възкръсва, побеждавайки смъртта, за да имаме вечен и пълноценен живот с Бога. За да няма вече смърт и зло, но хората в общението си с Него да намерят предназначението на своя живот и да променят света, като първо започнат от себе си.

Погрешна, формална и истинска вяра

Християнският философ Николай Бердяев († 1948) пише: „Ако вие не осъществявате правдата, виновни сте вие, а не самата правда.

Хората се стремят към свобода и не искат да бъдат принуждавани към добро. А за последните от безкрайната свобода, дадена им от Бога, те обвиняват пак Бога. Но кой е виновен за това, че човешкият живот е пълен със зло? Християнството ли? Христос ли? Христос никога не е учил на онова, за което критикуват, хулят и отхвърлят християнството. Ако хората следваха учението на Христос, не би имало за какво да се отрича християнството... В Евангелието, в заветите на Христос, в учението на Църквата, в образите на светците, т.е. в съвършената реализация на християнството ще намерите благата вест за идването на Царството Божие, повик към любов, към кротост, към саможертва, към служене на ближния, към сърдечна чистота. Там няма да откриете повик към насилие, към злоба, към отмъщение, към омраза, към корист“.

Християнството не „парализира“ ума на човека, не слага „розови очила“ пред съзнанието му, карайки го да живее в някаква измислена действителност и мрак, но отваря очите му, просветлявайки го с Божествената Светлина и Истина и позволявайки му да види това, в което се е превърнал. Затова християните, колкото повече се приближават до Бога,

толкова повече откриват неща в себе си, които са несъвместими с Неговата святост; колкото по-святи стават, толкова по-грешни се чувстват. В Евангелието за Иисус Христос се казва: *„У Него беше животът, и животът беше светлината на човеците. И светлината свети в мрака; и мракът не я обзе“* (Йоан 1:4-5).

Бог желае всички хора да се обърнат към истината, да сменят посоката на съществуването си от живот в грях към живот в Бога. Той не иска смъртта на грешника, но да се отвърне от грешния си път и да живее (срв. Йез. 33:11). В тази връзка е показателно отношението на Христос към онези, които Го разпъват на кръст и извършват може би най-тежкия възможен грях на Богоубийството: *„Отче, прости им! Те не знаят какво правят“* (Лук. 23:34). В думите на Иисус се вижда съвършената Му любов към грешника, която се опитва не да нарани, а да изцели.

Иисус Христос поставя в центъра на Своеото учение две заповеди: *„Възлюби Господа, твоя Бог, с цялото си сърце и с цялата си душа, и с целия си разум“* (Мат. 22:37) и *„Възлюби ближния си като себе си“* (Мат. 22:39). „Ближен“ в християнското разбиране е всеки човек, дори този, който сам се счита за наш „враг“. „Враг“

е самоопределението на последния към нас, а не преценката от страна на християнина за него. Нека да дадем един пример – самаряните. Днес свързваме думата „самарянин“ с човек, който прави добро, който безкористно помага на нуждаещите се, и това без съмнение е под влиянието на притчата на Иисус за добрия самарянин. Но когато Той я разказва, в съзнанието на мнозина от тогавашните юдеи, представата за самаряните е съвсем различна. Самаряните са разглеждани като презрени хора, които етнически са се смесили с други народи и са смесили юдейската си вяра с езически вярвания. На тях се е гледало като на еретици, от които е трябвало да се страни. В един момент обаче Христос разказва притча за един човек, вероятно юдеин, пребит от разбойници, които го ограбват и го оставят да лежи полумъртъв. Покрай него минава свещеник, но го подминава. След това минава един левит*, вижда го, но и той прави същото. Накрая минава един самарянин – и точно той помага на ранения, превързва раните му, и го оставя за

---

* Потомците на Левий, които са служители в старо-заветната скиния и храм. За тях виж: презвитер Стефан Стефанов. Какво представляват левитите и равините?: <https://www.pravoslavie.bg>

лечение в странноприемница. От което може да се извади като извод, че ближен на човека е не родственикът или онзи, с когото споделя общи убеждения, нито този, когото харесва. Но всеки, дори онзи, когото той, по някаква причина, счита за враг. Тази притча има голямо значение за разглежданата тема. Християнството проповядва любов, мир, доброта, уважение към човека, независимо от неговата същност, от неговите дела. Никъде в учението на Исус Христос не можем да срещнем призови за преследване на онзи, който не е съгласен с нас или да му правим зло. Дори и човек да е в някаква заблуда, той продължава винаги да бъде обект на непресъхващата Божия любов и грижа. Творецът *„оставя Своего слънце да грее над лоши и добри и дава дъжд на праведни и неправедни“* (Мат. 5:45).

Трябва да се прави разлика между твърденията на някой, че е последовател на дадено учение, и това дали наистина той е такъв. Трябва да се погледне в изворите на това учение и дали твърденията на „последователя“ му са в съзвучие с него; или дали пък става дума за неразбиране или за извращаване на учението от негова страна. В историята различни хора, водени от корисни амбиции, са легитимирали свои идеи и действия с религията.

Но това хвърля укор не върху използвания, а върху използвания. Използването на хора от страна на други хора е често срещано явление в нашия свят, което може да бъде породено от алчност, гордост, желание за материални придобивки или за престиж. В такъв случай използваният *може би* все пак може да бъде обвинен в наивност. Но когато става дума *не* за обвинение към човек, а към религията, която е безлично понятие, такова обвинение е не-състоятелно. Религията е термин, с който описваме набор от убеждения относно Бога, или връзката между Бога и човека. Самата религия порицава използването на ближния, което за нея представлява грях. И отново стигаме до споменатото вече твърдение: същинският проблем не е в религията, а в злото у хората.

Освен проблемите с използването на религията за лични цели или неразбирането ѝ, съществува и този за формалното деклариране на принадлежност към нея, при условие, че липсва жива и осъзната вяра и живот според нея. Нима в България мнозинството от етническите българи не се считат за православни само защото са българи? За разлика обаче от етноса, вярата в Бога не се предава по наследство. Нека отново да си припомним мисълта на Тертулиан, че „Човек не се ражда, а става

християнин“. Вярата е избор да се довериш на Бога, да Го обикнеш, да влезеш в съприкосновение с Него. Ако се гледа на нея като на наследство, предавано по рождение, тя ще е формална. В тази връзка може би е подходящо да бъдат посочени резултатите от Европейското изследване на ценностите (European Values Study) от 2008 г. в България. Според него 58,6% от българите се самоопределят като православни, но, парадоксално, едва 75% от считащите се за православни вярват, че Бог съществува, 58.3%, че има грях, и едва 25% вярват в това, че има живот след смъртта. Тук се вижда тъжната действителност, че в България можеш да бъдеш едновременно православен и атеист. Това е едно отрезвяващо изследване относно обсъжданата тема, което показва, че съзнанието за принадлежност не означава реална такава. „Ако Ме обичате, спазвайте Моите заповеди“ (Йоан 14:15), казва Господ Исус Христос на последователите Си. Тоест вярата и животът според нея вървят заедно.

Разделя ли хората религията

Тезата, че „религията разделя хората“ създава измамното внушение, че в света няма никакво разделение и изведнъж идва религията

и го създава – поради което пък трябва да бъде забранена. Това обаче далеч не е така. В света има толкова неща, толкова различия, които разделят хората. Понякога хората се разделят, защото имат различни идеи по дадени въпроси, които са готови да наложат със сила; в други случаи, защото са разочаровани или онеправдани от действията на другия. Хората се разделят според възраст, пол, раса, според това дали са с руса, или с кестенява коса, дали имат висше, средно или по-ниско образование (или пък никакво), според това дали са бедни, или богати, дали са омъжени/оженени, или не. Разделят се по убеждения, интереси, предпочитания, хобита, планове за бъдещето. И не непременно всяко от тези разделения е лошо. Не са и всички непременно добри. Би било обаче глупаво да се забрани висшето образование само защото някой е преценил, че то разделя хората и трябва всички да са със средно. Стремещът към насилствено уеднаквяване е довел до много насилие, страдания и жертви. Някои разделения в света, макар и да не са много добри за всички, все пак са непреодолими. Това не означава, че хората трябва да са разделени – напротив, те трябва да са обединени. Но единството им трябва да

е свободно и доброволно, резултат на тяхното вътрешно желание и на здрава връзка, която ги свързва. В света са правени много опити това да стане – опити от политически системи, идеологии, и дори от т. нар. „общочовешки ценности“. Това, което често не се разбира, е че обединението не може да се постигне външно – само чрез добро желание, без цялостна промяна на самия човек. Промяна може да настъпи само вътрешно – чрез промяна на сърцето на човека, който да се насочи към доброто, любовта, смисъла на живота. Да обичаш ближния си, както себе си, той да стане твоето „аз“ – това не е лесна задача. Тя може да бъде осъществена не чрез следването на определена политическа идеология или философия, а чрез преображение на човека в Бога. В Него различията отстъпват място на сходствата, разделението – на единението, егоизмът – на любовта. Това обединение обаче не е сливане. Човекът не се обезличава. Той запазва своята индивидуалност, свобода и достойнство. Но те се преобразяват в нещо, което не го отделя, а го свързва с другите. Много показателни са думите на апостол Павел: *„всички, които в Христос се кръстихте, в Христос се облякохте. Няма вече юдеин, нито елин, няма роб,*

нито свободен, няма мъжки пол, ни женски, защото всички вие сте едно в Исус Христос“ (Гал. 3:27-28). Разбира се, мъжът продължава да бъде мъж, жената – жена, евреинът – евреин, а елинът – елин. Но тези различия вече не са причина за вражда, за разделение, за превъзходство на единия над другия. Всички вярващи са обединени един с друг чрез Исус Христос. Това иска Христос в Своята молитва, която гласи: „да бъдат всички едно – както Ти, Отче, си в Мене и Аз – в Тебе, така и те да бъдат в Нас едно“ (Йоан 17:21).

II. Църква и вяра

---

1. Църквата и нашето място в нея

„Христос обикна Църквата и предаде Себе Си за нея, за да я освети, като я очисти с водната баня чрез словото, за да бъде Неговата Църква славна като невеста, която няма петно или бръчка, но да бъде свята и непорочна“ (Еф. 5:25-27)

Обредно-традиционната „религиозност“ на „православния“ българин не търси дълбочината и истинския смисъл на съществуването на Църквата* и свързва последната с паленето на свещи, освещаването на икони и други предмети, взимането на светена вода, върбови

---

* Когато се пише „църква“ с малко „ц“, се визира църквата като храм или общността в него. Когато се пише „Църква“, тоест с главна буква, става дума за цялата Църква, обединяваща всички местни общности, обединяваща живи и починали. Става дума за едно и също понятие, но разглеждано в различен мащаб.

клонки на Цветница⁴, „минаването под масата“ на Разпети петък⁵, или със запазването на национално-културната идентичност на нашия народ. Не е случайно, че църквата се пълни на големи църковни и национални празници, на такива църковни празници, при които се чества светецът, чието име носим, или при донасяне на нечии „чудотворни“ мощи и икони⁶, при условие, че църквата стои полупразна в останалите дни. Това показва, че в масовото съзнание целите на Църквата са най-вече земни – тя се разглежда като средство, чрез което се дава здраве, късмет, удовлетворяване на желанията или се запазва някаква идеология. Когато пък хората се сещат, че целите на Църквата надхвърлят този свят, това обикновено е при нечия смърт. За съжаление понякога се забравя, или не се знае, че *Църквата е преди всичко живот – за живи и мъртви. Тя е Христовият живот, даден за нас, хората.* Заедно със суеверието (тоест празната вяра), заедно с навика и следването на общоприетото, съществува и нещо, което ни е пленило, вътрешна потребност в душата ни, която ни казва, че църквата е мястото, на което трябва да отидем. Би било добре, ако развием това чувство, разбирайки наистина какъв е смисъл-

лът на Църквата, защо съществува тя и какво е нашето място в нея.

Мнозина разглеждат Църквата като религиозна организация, която има за цел да ни осигурява добруване в този живот и да дава решения на душевните ни проблеми. А дали има Бог, или след като Го има, дали има живот след смъртта, и дали наистина животът в църквата има някакво отношение към онзи живот, са въпроси, които, при все, че са от особено значение, на практика не им се придава нужното внимание.

Църквата обаче гледа на живота ни тук от перспективата на вечността. Църквата е мястото, където възрастваме до „единството на вярата и на познаването на Сина Божий, до състоянието на съвършен човек, до пълната зрелост на Христовото съвършенство“ (Еф. 4:13), където се подготвяме за вечността. *Църквата съществува, за да ни даде спасение в Исус Христос.*

Макар че не винаги го осъзнаваме, основната потребност, която ни води на църква, е желанието ни да се доближим до Бога и да научим повече за Него. Бог е върховното битие, но ни се открива в Църквата като върховна любов, Баща и Приятел, Който иска да бъде

близък на всеки един от нас. Макар и не винаги да сме способни да разберем това, но ние дълбоко в себе си знаем, че желанието да се докоснем до Бога, до вечността в Него, е това, което ни води в църквата.

От тук обаче е възможно да влезем в другата крайност, и да си помислим, че Бог е само в църквата, ограничавайки обхвата на Неговото действие. Всъщност Бог е всеприсъстващ, Той е навсякъде, във и над Вселената, в църквата и извън нея. Ако има известна на нас, хората, причина, от която да зависи къде Бог действа по-силно, то тя ще е възприемчивостта на човека, способността му да се вслушва в Божия глас, желанието му да синхронизира волята си с Божията. Колкото по-свят е човекът, толкова по-силно Бог присъства в Него. В този контекст може да стане очевидна несъстоятелността на опитите за „зареждане“ с енергия в средата на църквата, под купола, защото там енергията била „най-силна“. Църквата не е електроцентрала или енергопреносна мрежа, а Бог не е безлична космическа енергия и нивото ни на общение с Него зависи не от нашето географско позициониране в църквата, *а от степента на уподобяването ни на Него.*

Една от основните цели на Църквата е отслужването на Литургията. Литургията не трябва да се възприема като представление, на което сме зрители и слушатели, а като нещо, в което трябва да участваме. Правим това, ако вникваме в богослужебните текстове, молим се и участваме в Евхаристията. Евхаристията, като тайнство на тайнствата, представлява най-силно съединяване с Господ Иисус Христос. Неслучайно св. Игнатий Антиохийски я нарича лекарство за безсмъртие. Евхаристията, също както и тайнствата въобще, не бива да се очаква, че ще ни преобразят механично, без да е налице нашето съучастие, труд и борба срещу греховните ни страсти и действия, които вървят срещу Бога.

Гръцката дума за грях, *amartia*, означава пропуск, пропускане на целта. Ако нашата цел е Бог, грехът е онова, което не е в съгласие с тази цел и ни отвежда извън Него, извън пътя на спасението. Светите отци често разглеждат греха като болест, която ни разболява и която лекуваме в Църквата. Те наричат Църквата лечебница, защото нейното предназначение е да бъде излекуван човекът от греха и да бъде въведен в пълнотата на Божествения живот. За да стане това, е нужно да следваме Божи-

ите заповеди. Те не са никакъв сух, юридически закон, а, както се изразява един богослов, са пътепоказатели към вечния живот, които имат за цел не да ни забранят „насладата от живота“, а именно да ни помогнат да различим онова, което е наистина ценно, от онова, което има измамна „стойност“, водеща извън Бога, извън радостта.

За да бъде по-лесен пътят ни към Бога, който е пътят за излекуване на личността ни, е от значение да не сме сами в него. В това отношение подкрепя в църквата ни се дава чрез фигурата на *духовния отец*, когото ние трябва да си изберем. Пред него участваме в тайнството Изповед, споделяме нашите проблеми, търсим съвет и духовно ръководство. Духовният отец е поел грижата за нашата душа и спасение и трябва мъдро да се възползваме от тази възможност.

В църквата е възможно да сме впечатлени от различни външни неща в нея – от стенописите и иконите, които пресъздават в образи Божието царство и сякаш мислено ни пренасят в Него; от църковните песнопения, които осъзнаваме, че се различават коренно от светската душевна музика, бидейки духовни; от великолепието на църковната архитектура,

от свещите, които като символи ни напомнят за пламъка на вярата и молитвата. Но това са само средства, които целят да подпомогнат нашия духовен живот в Бога.

Всичко в Църквата, дори най-„незначителните“ неща, се вършат с определен смисъл. Да се спрем например на кръстния знак. Често той се възприема като религиозно задължение при влизане или излизане от църквата или като средство, което трябва да „усили“ действието на молитвата. В резултат на такова разбиране той се прави механично, без вникване в неговия дълбок смисъл, дори без съответната вяра. А всъщност кръстният знак е една кратка вероизповед, израз на вярата ни в Трите Лица на Светата Троица – Отец, Син и Свети Дух, и в двете природи на Иисус Христос – Божествена и Човешка. *Да се кръстиш, означава, че се идентифицираш с вярата на Църквата. Ти казваш: „Аз вярвам така, както вярва Църквата“.*

За съжаление, влизайки в църквата, често сме изпълнени с множество безоснователни страхове. Страхуваме се да не запалим свещ с лявата ръка, а не от това, че не знаем защо палим свещи; страхуваме се от това да не пропуснем да се прекръстим три пъти, а не от това, че не знаем или не вярваме в онова,

което кръстният знак символизира; притесняваме се, излизайки от църквата, да не го направим с гръб към нея, вместо от това, че не знаем защо сме влезли вътре.

Битуват най-различни представи за Църквата, които съдържат известна доза опростенчество и, ако тя се разглежда единствено по този начин, се рискува да се изгуби от поглед нейната основна природа и цел. Църквата е един духовен организъм, събрание на призваните, тоест на онези, на които Иисус Христос е станал Господ и те са събрани и обединени в Него, чрез силата на Светия Дух. В Църквата Бог им дава възможност още сега, в този живот, да предвкусят рая, в който ще живеят в пълнота след края на времето. *В Църквата Бог ни води през етапите на нашия живот от слава в слава, докато всички достигнем пълнотата на Христовото съвършенство* (срв. Еф. 4:13). Заради това, че Господ Иисус Христос води Църквата (вярващите) към Себе Си и заради връзката, която съществува между Него и Църквата, Писанието казва, че Иисус е Глава на Църквата, която пък от своя страна е „стълб и основа на истината“ (1 Тим. 3:15). Истината обаче не е единствено понятие, касаещо верността на даден факт, но и ни се от-

крива като Личност, в Иисус Христос, Който е върховната действителност и битие. Той казва „Аз съм истината“ (срв. Йоан 14:6). Следователно в Църквата, от една страна, се пази и охранява истината като понятие – истината за нашия живот и предназначение, а от друга, начинът, по който те се откриват в Иисус Христос, Чиято подкрепа и любов ние получаваме, вървейки към Него. Тази връзка на Иисус Христос с Църквата се подчертава още по-силно чрез използваните описания за нея в Свещеното Писание, където тя се представя като Тяло Христово. Така се подчертава отново единството на членовете ѝ, помежду им, и с Бога, и се изяснява ролята на Евхаристията за постигането на тази цел.

Макар че не съществува строга дефиниция за Църквата, има различни описания на нейните характеристики. Най-популярните описания на Църквата са дадени в Никео-Цариградския символ на вярата, където е казано: „Вярвам в Една Свята, Съборна и Апостолска Църква“.

Църквата е *една*, както и Господ Иисус Христос, Който е неин Глава, е един. Независимо, че има много християнски конфесии, които се наричат „църква“, но въпреки това

истинската Църква, утвърдена на основата на апостоли и пророци, чийто крайтъгълен камък е Христос (срв. Еф. 2:20), и в която се пази истината в пълнота, е една. *Една* означава също така, че Църквата, макар че е разпростряна по света, и по този начин е съставена от много църкви, но всички те имат една вяра и един Глава – Господ Иисус Христос.

Църквата е *свята*, но не защото членовете ѝ са съвършени или святи сами по себе си, а защото са причастни на Божията святост, чрез която израстват духовно. Освещението на Църквата е не само действителност, но и цел: „Христос обикна Църквата и предаде Себе Си за нея, за да я освети“ (Еф. 5:25-26). Освещението ѝ е непрестанен процес и изисква воля и решителност от наша страна, осъществявани във взаимодействие (синергия) с Божията благодат.

Църквата е съборна, т.е. всеобхващаща, всесъбираща, всецяла. В нейните предели влизат всички християни, живели някога или живеещи сега, от всяка точка на света, независимо от техните различия.

И последно, тя е *апостолска*, не само защото води началото си от апостолски времена, но най-вече защото пази вярата на апостолите и на техните наследници.

С оглед на казаното по-горе, изглежда необяснимо свеждането на разбирането за църква просто до сграда за „религиозни нужди“. Всъщност дори в този си смисъл църквата е нещо повече – тя е сградата, в която се събира истинската църква, за която споменахме вече, духовният организъм, събран в Иисус Христос. Просто с времето мястото, където се събира църквата, и където се извършва Литургията, започва да се идентифицира със самата църква.

Още по-нелепо е свързването на Църквата със свещениците, с т. нар. „клир“. Ако трябва да бъдем точни, Църквата не се дели на свещеници и несвещеници. Целият Божи народ (Църквата) сме царствено свещенство, което трябва да възвести на света за славата на Бога (срв. 1 Петр. 2:9)⁷. Но в църковното събрание една част от това царствено свещенство, която е ръкоположена за служение (а именно дяконът, презвитерът и епископът), притежава специфични функции в него, най-вече във връзка с извършването на тайнствата и духовното обгрижване на енорияшите. Презвитерът е предстоятел на евхаристийното събрание и той извършва Литургията не от свое име, а от името на цялото царствено свещен-

ство. Благодатта се дава на всички членове на Тялото Христово, но е дар, който има различно предназначение. Благодатта, която получават при кръщението повярвалите, е една и съща за всички – тази на Бога. В Писанието се казва: „всички, които в Христос се кръстихте, в Христос се облякохте“ (Гал. 3:27). Никой ръкоположен свещеник, заради своето ръкоположение, не може да бъде определен като потясно свързан с Църквата от останалите, като по-силно изразяващ същността ѝ. Следователно понятието за Църква не може да бъде ограничавано само до една група хора, която всъщност са именно част от нея.

Църквата не е и Светият Синод (събраниято на митрополитите и патриарха). Той е органът, който ръководи основните дела на Църквата в България, но не е самата Църква. Не е правилно Църквата да се идентифицира със своето управление, още повече, че то не е единствената възможна форма – в Русия, до 1721 г., Църквата е била управлявана не от Синод, а от патриарх.

Църквата няма национални, а вселенски цели. Тя няма за цел да служи на националните каузи на даден народ, а на неговото спасение. Църквата не е над държавата или под

нея, тя просто е институция от съвсем различен порядък. Църквата не бива да се свежда до позицията на крепител на нечия национално-културна идентичност, нито да се идентифицира с определена националистическа кауза. Природата на Църквата е наднационална, тя е като майка за всички народи, които желаят да се присъединят към Божието семейство – независимо дали са българи, цигани, турци или други. Ние често се опитваме да превърнем Църквата в нещо, ограничено до нашата българска нация, в пазител на нашата култура и народностна памет, в оръдие на политическите ни интереси и възжеления, пренебрегвайки вселенската ѝ природа и спасителна мисия.

Църквата е реализация на Христовата цел за единение на човечеството в Бога. „И не само за тях се моля, но и за тези, които чрез тяхното слово вярват в Мене: да бъдат всички едно – както Ти, Отче, си в Мене и Аз – в Тебе, така и те да бъдат в Нас едно, за да повярва светът, че Ти си Ме изпратил. И славата, която Ми бе дал, Аз дадох на тях, за да бъдат едно, както Ние сме едно“ (Йоан 17:20-22). Бог е Един, и същевременно Трима – Един Бог в Три Лица (Личности) – Пресветата Троица. Един-

ството на Лицата не е за сметка на различаването Им. И Църквата, бидейки съставена от отделни личности, хора от всякаква раса, пол, образование и обществено положение, има за цел да направи така, че различията между тях вече да не са средства за противопоставяне, а такива, които се използват за служение на хората едни на други, и на Бога. „Защото всички сте Божии синове чрез вярата в Исус Христос – всички, които в Христос се кръстихте, в Христос се облякохте. Няма вече юдеин, нито елин, няма роб, нито свободен, няма мъжки пол, ни женски, защото всички вие сте едно в Исус Христос“ (Гал. 3:26-28).

Църквата е свидетелство за Христос. Нейното свидетелство е в отговор на думите на Исус към апостолите да проповядват християнската вяра по целия свят, бидейки верни на казаното от Него, Който е обещал да бъде завинаги с вярващите (срв. Мат. 28:19-20). Затова и може да се каже, че Църквата свидетелства не за някаква идеология, нито етична система, а за Самия Бог. Нейната цел е всички да повярват в Бога и да имат живот в Него. Господ Исус Христос казва: „Аз дойдох, за да имат живот, и то в изобилие“ (Йоан 10:10). В този смисъл Църквата е мисия, защо-

то посланието ѝ е вселенско, за всяко време и условия, за всяко кътче на Земята и за всеки човек.

Църквата е свобода от суеверието, от сковаващия страх от злото и от обременяващия товар на нещата, които правим, за да „умилостивим“ „свръхестественото“ (което възприемаме за абстрактно понятие) или да го направим наш съюзник. В Църквата живеем свободата, дадена ни от Христос, Който дойде да ни освободи *и* от тези *неестествени* товари, обременяващи съзнанието и живота ни, и спъващи нашия духовен напредък.

Ние не сме в Църквата, за да я променим, а за да се променим в нея. Всяка промяна към по-добро, във или извън Църквата, е свързана с промяната в самите нас, която се отразява и на останалите. Възможно е мнозина в Църквата да изглеждат особено благочестиви – да правят постоянно поклони, да се кръстят, да целуват икони, да се молят с издигнати нагоре ръце, жените да са със забрадки, а мъжете – без шапки, и да стоят мирно по време на богослужение, но това са неща, които може да са една маска, която цели да скрие истинската ни същност, от която произлизат всякакви грехове. В Църквата се приема сериозно това, че

мислите, думите и действията са резултат от чистотата на човешкото сърце (срв. Мат. 15:1-20). Неговото очистване е друга основна цел на Църквата. „Блажени са чистите по сърце, защото те ще видят Бога“ (Мат. 5:8).

2. Молитвата – среща и общение с Бога

„Непрестанно се молете“ (1 Сол. 5:17)

Молитвата е израз на естествения стремеж на човека към Бога, а не „религиозно задължение“. За вярващия най-естественото нещо е да се стреми към Бога, включително чрез молитва. За него молитвата придобива характер на изповед пред Бога, Когото чувства като свой най-близък, като свой приятел. И Самият Христос нарича Свои приятели онези, на които е предал Божественото Си учение, и което те следват. А липсата на молитвен живот може да е признак, че Бог се възприема като някаква далечна идея, но не и като част от живота ни; признак, че вярата е повърхностна или мъртва, а духовният живот – нещо, върху което сме склонни да философстваме интелектуално, но не и нещо, което живеем.

Молитвата е възможност, оставайки физически в света, да станем причастни на една друга действителност, която усещаме като повисша; действителност, изпълнена с Божият

мир, със Самия Бог. Бог не е деистичният бог на философите, Който е създал своето творение, а след това го е изоставил, заемайки се с нещо, което му е по-важно и по-интересно. Молитвата като връзка с Бога е свидетелство, че в този свят, изпълнен със зло, човекът не е сам, но Бог като Баща се грижи за него и му помага. Това не е самовнушение или илюзия, а реален опит в живота на онези, които са влезнали в тази връзка с Бога.

Молитвата е състояние на покой. Покой, в който отвърнали временно поглед от всичко преходно, насочваме вниманието си към върховната несътворена Личност, на Която дължим своето съществуване. В молитвата светът продължава да съществува, но се разглежда в перспективата на Бога, към Когото отправяме надеждата си за неговото преображение и спасение.

Молитвата не е формален акт, не е нещо, което трябва да правим, без да се замисляме – например при влизане в църква или когато се прекръстваме. Молитвата не представлява повтарянето на „благочестиви“ думи, насочени към Бога, а е действие, което изисква внимание и отдаденост, изисква сърцето на човека.

Молитвата е общение между личности и трябва да се участва в това общение с отговорното съзнание, че срещу нас стои Самият Бог. Молитвата е проявление на стремежа ни към Бога, стремежа ни към узнаване истината за смисъла на нашето съществуване и е израз на решимост да се навлезе по-дълбоко в духовния живот.

Молитвата не действа автоматично. Бог не е автомат, на който пускаме монета, а след това получаваме продукт, нито е средство за задоволяване на човешките желания. Бог е Личност, а личността притежава съзнание, воля, преценка. Това, което желаем, но не получаваме, колкото и да ни се струва, че е важно за нас, е възможно да не е добро за нас, или поне не в този момент. Но Бог винаги действа според нашия интерес, а ние същевременно трябва да търсим Него Самия, а не благодеянията Му, които ни се иска да направят за нас.

Ние не се молим на Бога, за да Му кажем нещо, което Той не знае. Бог познава нашите нужди още преди да сме Му ги споделили (срв. Мат 6:8). Молитвата е средство, чрез което се свързваме с Него, средство, чрез което израстваме. Бог не се нуждае от молитвата ни,

но ние имаме нужда от Него за нашия духовен напредък. Учейки се да се молим, ние се учим да признаваме на себе си, че реализираме истински нашата личност само в Бога, от Когото изцяло зависим – като по този начин се учим на смирение; продължавайки да просим от Него – се учим на търпение; благодарейки на Бога – се учим да отдаваме всяко добро на Него; виждайки, че получаваме или не получаваме това, което искаме – на любов, и то безусловна любов. Общувайки с Бога, ние засилваме връзката си с Него и това се отразява на целия ни живот.

Молитвата може да има външна форма – поклони, вдигнати ръце, кръстен знак, но те са плод на зародилото се молитвено настроение, израз на преклонението ни пред Бога, а не нещо, което Той изисква от нас. Тази външна форма не бива да се извършва показно. Иисус порицава действията на тези хора, които се молят с лицемерие, заставайки на места, в които има много хора, за да бъдат видени от тях. Те са искали да бъдат прославени от другите за „благочестивостта си“, а не да бъдат прославени от Бога. Затова молитвата трябва да се прави заради Бога, а не заради положителното впечатление, което ще създадем за

себе си. Господ Иисус Христос казва: „А ти, когато се молиш, влез в стаята си и като затвориш вратата, помоли се на своя Отец, Който е и на това тайно място. И твоят Отец, Който вижда и тайното, ще ти въздаде наяве“ (Мат. 6:6).

Молитвата не е ограничена по място – можем да се молим от всяка точка на света, у дома или в църквата. Дори на Света гора или в Йерусалим, молитвата не е по-силна от тази у дома. Цялата земя е сътворена от Бога и Той е еднакво близо до човека отвсякъде. Времето и пространството не са пречка пред молитвата – ние се молим и за живите, и за мъртвите, защото Бог е надежда и за едните, и за другите. Всички можем да се молим, независимо дали сме мъже или жени, богати или бедни, ръкоположено или неръкоположено свещенство, и Бог чува молитвите на всички ни. Не са необходими определени предмети, които задължително да придружават нашата молитва – свещи, кандила, икони, тамян. Въпреки това православните християни често ги използват, защото те благоразполагат към молитва.

Някои се притесняват, че заради греха им молитвата не достига до Бога. Грехът наисти-

на обременява човека, отдалечавайки го от Бога, но Бог чува онзи, който се моли с покаяно чувство и иска да се освободи от този неестествен товар. Трябва да се вкоренят дълбоко в нашето съзнание и да оставят следи думите на митаря, който е грешен, но иска да се освободи от греха си, и с покаяно чувство за собственото си недостойнство, моли Бога: „Боже, бъди милостив към мене, грешника“ (Лук. 18:13).

Обикновено хората се молят за себе си, за хората, които обичат или които са им помогнали по някакъв начин, за определен народ или група от хора и много рядко за всички хора, включително за онези, които не обичат. Броят на обектите, за които се молим, свидетелства за това доколко Божията любов е в нас. Православният християнин се моли за себе си и другите, за живите и мъртвите, за приятелите си и за онези, които не го обичат. Той иска целият свят да се промени към добро, да вкуси Бога и да намери мир в Него, заради което отправя молитва за целия свят.

Същността на желанията ни, изказани в молитва, е определящ фактор за нашето духовно съзряване. Като че ли основното нещо, за което се моли българинът, е здраве. Разбира

се, чудесно е човек да е здрав, макар че и някои по-силни духом хора са успели да намерят радост и в болестта, приемайки я като средство за спасението им. Ако обаче здравето е основното или единственото, за което се молим, това означава няколко неща. *Първо*, че нашите желания остават в рамките на този свят. *И второ*, че се съсредоточаваме единствено върху материалното, върху телесното. Но човекът е единство на душа и тяло. Той има нужда както от материалното, така и от духовното. „Не само с хляб живее човек“ (Мат. 4:4) – тоест и с хляб, но не само с него. Следователно нужно е към молитвата си да прибавим желанието за благодатна подкрепа от Бога, така че да развиваме нашия характер според Божиата воля, за да достигнем вечния живот, който Бог е обещал на онези, които Го търсят.

Българите често използваме една поговорка „Лозето не ще молитва, а мотика“ и тя се използва не само в областта на земеделието, но като опит да се отрече силата и необходимостта на молитвата. Но трудът не е само онова, което вършим с ръцете си. Не само физическата работа представлява вид труд, труд е и интелектуалната, труд е духовната – каквато работа е молитвата. Тя е труд, защото е нещо, което вършим, а продължителната

молитва е и *трудна* (тоест изисква сериозен *труд* от наша страна). Освен това няма области, които да не са в обхвата на молитвата. Тя обхваща, както бе споменато, и духовното, и материалното. А лозето има нужда, както и от мотиката (материалното), така и от молитвата (духовното). Християнството *не* счита, че трудът и молитвата са дейности, които са несъвместими една с друга. В Новия Завет, при това от един и същ автор – ап. Павел, бихме могли да чуем призива да постоим в молитва: „непрестанно се молете“ (1 Сол. 5:17), също както и наставление, утвърждаващо труда: „ако някой не иска да работи, не трябва да яде“ (2 Сол. 3:10). Следователно молитвата по никакъв начин не е в противоречие с труда.

Съществуват фактори, които усилват молитвеното настроение. Църквата, съзнавайки, че молитвата е централен елемент от духовния живот, благоприятства нейното осъществяване чрез съдържанието и начина на извършване на богослужението, храмовата архитектура, стенописите, Един друг фактор, който е важен за молитвата, е постът. Той изостря желанието за нея, отмествайки нашето внимание от материалните наслади към Бога.

Молитвата може да бъде с точно определен текст, или да се зароди спонтанно в

нас, на база на чувствата, които изпитваме. Т. нар. „готови молитви“ са такива, които съдържат есенцията на духовния живот, на нуждите на човека от Божествена подкрепа. Те насочват нашия ум, когато той не е способен да се моли, не знае как или не може да изрази това, което чувства. Те лесно обаче могат да се изродят в една формалност, която се рецитира с устни, но не докосва душата; една формалност, която произнасяме, но не чувстваме близка на нашето духовно състояние или осъзнаваме като неподходяща за нашия порив към Бога. Готовата молитва не бива да замества личната такава. В противен случай, докато „четем молитви“, би могло да се окаже, че въобще не се молим. Молитвата със собствени думи изразява душевния ни свят и се доближава по смисъл до съкровения изповед. Най-добре би било да се използват и двата вида молитва, молитвата със собствени думи – като изразяване на душевния ни свят, и готовата молитва, като израз на многовековен опит в духовния живот, който имаме нужда да усвоим.

Сега можем да спрем вниманието си върху две молитви, които се славят с особена популярност и значение за християнина.

Първата е Господнята молитва. Това е единствената молитва, която ни е оставил Христос. Тя е дадена на апостолите като отговор на тяхната молба към Господ да ги научи да се молят. Нейният текст е:

„Отче наш, Който си на небесата, да се свети Твоето име, да дойде Твоето царство, да бъде Твоята воля, както на небето, така и на земята. Насъщния ни хляб дай ни днес; и прости ни нашите дългове, както и ние прощаваме на нашите длъжници. И не ни подлагай на изкушение, но ни избави от лукавия. Защото Твои са царството и силата, и славата за вечни времена. Амин“ (Мат. 6:9-13).

„Отче наш, Който си на небесата“

Молитвата започва първо с обръщение към Бога. Той е наречен Отец, сиреч Баща – казано острани, и „Татко“, когато се обръщаме към Него. По този начин Иисус ни учи за близостта и любовта на Бога с нас, Неговите деца. Бог не е далечен и незаинтересован от нас, но е близък и грижовен, Бог е образ на Бащата, какъвто той трябва да бъде. Отец е наречен „наш“, а не „мой“, за да не изпаднем в заблуда и гордост, мислейки си, че Бог е единствено наш Баща. И, както смята св. Йоан Златоуст (†

407), за да се молим не само за себе си, но и за другите.

„да се свети Твоето име, да дойде Твоето царство“

Бог по своята природа е свят и в Него няма никаква неправда. Но това, за което става дума, е да се свети чрез нас Неговото име сред хората, така че в живота ни да съзират не причина да хулят Бога, но да Го славят. Божието царство не е земно, а духовно царство в сърцата на Божиите синове, очистени от неправдата и причастни на Светия Дух. И ние се молим на Бога да бъдем част от това царство, да бъдем с Бога във вечността.

„да бъде Твоята воля, както на небето, така и на земята“

Божията воля естествено се следва на небето – тоест в невидимия, духовен свят, но осъществяването ѝ на земята е наша лична отговорност. Трудно е да изоставим егоизма и себеправедността си, за да се оставим в ръцете на Бога и на Неговата воля за нашия живот. Но онези, които са го направили, са разбрали, че Божията воля, дори на моменти да ни изглежда странна, непонятна, е най-доброто за нашия живот.

„Насъщния ни хляб дай ни днес“

Наистина храната е нещо, без което не можем. Като всеки един добър дар тя е резултат от това, че Бог е промислил за нас. И все пак има нещо повече от нея, освен храна за тялото, има и духовна храна: „Не само с хляб живее човек, но с всяко слово, което излиза от устата на Господа“ (Мат. 4:4). Учението на Исус Христос е такъв духовен хляб, нетленна храна за живот вечен, с която, хранейки се, за разлика от обикновения хляб, никога няма да огладнеем. Господ казва: „Божият хляб е Онзи, Който слиза от небето и дава живот на света... Аз съм хлябът на живота. Този, който идва при Мене, няма да огладнее, и който вярва в Мене, никога няма да ожаднее“ (Йоан 6:33, 35).

„и прости ни нашите дългове“

Тоест прости, Боже, нашите прегрешения, нашите грехове. Грехът е онова, което ни отделя от Бога и този зов означава, че желаем да влезем отново в Божията светлина. Бог, както ни показва Исус Христос в притчата за блудния син, независимо от нашето отдалечаване от Него, независимо от нашите дела, стои и чака покаянието ни, бидейки готов да ни прости във всеки един момент, когато го пожелаем от сърце.

„както и ние прощаваме на нашите длъжници“

Както Бог е готов да ни прости на нас, така желае ние да се уподобяваме на Него в прошката и съответно да сме готови да простим на всекиго, който е съгрешил срещу нас. Това може да изглежда доста трудно преди да простим, но когато го направим и в душата ни се възцари сладкият Христов мир, този процес изглежда лесен и естествен. Прощката, която даваме на другите за греховете, извършени срещу нас, е свързана с прошката за собствените ни грехове, давана от Бога. И ако ние не простим, значи светският дух в нас надделява над Христовата любов, която имаме, или пък тя изцяло отсъства.

„И не ни подлагай на изкушение, но ни избави от лукавия“

Дяволът е същинският източник на всяко изкушение, а изречението е призив към единствения, от Който можем да просим и да получим помощ – от Бога. Ние осъзнаваме, че сме слаби, че сме подвластни на греха, че му се поддаваме лесно, но също така и осъзнаваме, че, както казва ап. Павел, всичко можем чрез Иисус Христос, Който ни дава сила (срв.

Фил. 4:13), за да устоим и да победим в Него. Ние молим Бог да ни помага да устояваме на изкушенията. Именно с прослава на Бога, на Когото е *„царството и силата, и славата за вечни времена. Амин“*, завършва Господнята молитва.

**Втората молитва е тази
на св. Ефрем Сириец († 373):**

*„Господи и Владико на моя живот,
не ми давай дух на безделие, униние, влас-
толюбие и празнословие.*

*Но дух на целомъдрие, смиреномъдрие, тър-
пение и любов дарувай на мене, Твоя раб. Ей,
Господи Царю! Дарувай ми да виждам мои-
те прегрешения и да не осъждам моя брат,
защото си благословен во веки веков. Амин“.*

Тя се нарича и „Великопостна“, защото е приета и се изпълнява многократно в православно богослужение по време на Великия пост. В нея се подчертават основни фактори, които определят падението и възкачването в духовния живот, сиреч факторите, които ни отделят или приближават до Бога.

Невъзможно е да бъде осъществен ника-
къв напредък в духовния живот, ако сме без-

делни. Всеки напредък се осъществява посредством труд, усилие, борба. *Безделието* е отказ от напредък, то е задоволяване със сегашното ни състояние и е път в противоположна посока на този към спасението.

Униинето е отчаяние във възможността ни за духовен напредък или във възможността ни да се спасим, при условие, че Бог винаги дава на всички ни реална възможност за това.

Властолюбието, което се корени в егоизма, изисква от нас да притежаваме хората, използвайки ги за нашите цели, вместо да ги разглеждаме като личности, създадени по Божий образ, в които виждаме Исус Христос.

Празнословието е използване на нашата словесност за неща, които губят ценно време от нашия живот и ни отклоняват от пътя ни към Бога.

Сред положителните за духовния живот фактори е *целомъдрието*. То не се изразява единствено в неукоримо в нравствен план сексуално поведение, но представлява добродетел, която определя цялостното ни поведение и която насочва към Бога нашите ориентири и ценности.

Смирението е сила на духа, която трябва да преодолее гордостта и арогантността ни, проявени към другите; то е съзнание за собственото ни недостойнство и за това, че се реализираме като личности само в Бога.

Търпението е смирено очакване на волята на Бога за нашия живот.

А *любовта* е начинът, по който Бог съществува и се изявява в света. Тя е и най-висшата добродетел, именно защото изхожда от Бога. Любовта е свидетелство, че Бог е в нас и че сме Негови ученици (срв. Йоан. 13:35). „Бог е любов и който пребъдва в любовта, пребъдва в Бога и Бог – в него“ (1 Йоан. 4:16).

3. Молитвата към светиите – израз на връзка и любов

„Помнете вашите ръководители, които ви възвестиха Божието слово, и като имате пред очи завършека на техния живот, подражавайте на вярата им“ (Евр. 13:7)

„Не са отделени от нас преподобните отци, защото тяхната любов е винаги с нас. Нека не ги отделяме от себе си, като чужди на нас, защото те винаги се молят за нашите грехопадения“ (св. Ефрем Сириец)

Когато православните казваме, че се молим на светиите, ние нямаме предвид, че им се молим по начина, по който се молим на Бог, нито, че им отдаваме славата, която се отдава само на Него. Православното богословие прави ясна и категорична разлика между служенето на Бога (*latreia*) и почитта (*proskynesis*) към светиите, които се почитат не като полубогове, а като Божии приятели. Молитвата ни към тях е молитва за застъпничество.

„Застъпничеството“ се изразява в молитва, подобна на следната: „св. Николай, моли Бога

за мен“ или „по молитвите на всички светии, Господи помилвай ни“. Ние вярваме, че светите се молят за нашето спасение. А Свещеното Писание свидетелства, че *„Голяма сила има усърдната молитва на праведника“* (Як. 5:16).

Този вид молитва не трябва да се разбира като отправена към един независим обект, който изнема мястото и ролята на Бог от душите и сърцата ни и който трябва да изпълни нашата молба по един независим от Бога начин. Нито пък молитвата към светиите предполага, че Бог е безсилен да изпълни молбата ни без тяхното застъпничество. Бог е всемогъщ и всезнаещ и няма нужда от посредници, които да изпълняват спомагателни функции. Вярващият също няма нужда от посредници, защото неговата молитва стига директно до Промислителя.

Молитвата към светиите е молитва, извираща от дълбините на нашето сърце, която в съюз с Бога преодолява границите между земната и небесната Църква, за да покаже, че за хората, които са в Него, няма разстояния. Защото разделението на небесна и земна Църква е условно. Ние всички, живи и починали, сме едно в Иисус Христос. Православните наричаме светии (или светци) и считаме за част

от небесната Църква членовете на земната такава, които в земния си живот, с цел да бъдат с Бога, са победили изкушенията с Негова помощ, и които *окончателно* са се спасили. Молитвата към тях е израз на нашата любов, благодарност и надежда, че и ние ще достигнем в състоянието на освещаване, в което са те; израз на това, че в Църквата няма забравя и връзката на любовта и единството между членовете ѝ е по-силна от смъртта.

Митрополит Иларион Алфеев пише: „Понякога нецърковният човек трудно разбира *защо* трябва да се молим на светиите, когато си имаме Христос. Ала светиите не са посредници между нас и Христос; по – скоро те са наши небесни приятели, способни да ни чуят и да ни помогнат с молитвата си. Онзи, който няма приятели на небето, не може да разбере правилно онази благоговейна почит, с която са заобиколени светиите в Православната Църква. Лишавайки вярващите от възможността да общуват непосредствено и живо със светиите, протестантите и сектантите се оказват откъснати от златната верига на светостта, възхождаща към апостолите и Христос. Ала християнската община, откъсната от тази верига, не може да бъде пълноценна Църква, за-

щото небесната, тържествуващата Църква и Църквата, която странства по земята, са свързани неразривно. Откъсвайки се от небето – от Божията Майка и светиите – Църквата се превръща в земна организация и престава да бъде мистично тяло Христово, обединяващо живите и мъртвите, грешниците и светците“.

Според православието благодатта е несътворена енергия на Бога. Участието на човека в нея прави човека свят. В православието човек не става светия, заради никакви свои „индивидуални“ „качества“ и „способности“, а защото е причастен на Бога, на Неговия безсмъртен живот, и в синергията, сиреч единението между благодатта и неговата свободна воля, той достига до пътя на спасението, приключвайки земния си път в мир с Бога. Светиите са точно такива хора, които са надскочили преходното в полза на вечното. Общувайки молитвено със светиите, ние общуваме и със Самия Бог, защото светостта им извира от Него.

Говорейки за безсмъртието въобще, може да се каже, че има два вида безсмъртие – по природа и по благодат. Безсмъртието по природа е приемано от платонизма. Той утвърждава, че душата е несътворена и не е имало

време, в което да не е съществувала, както и че тя не може да умре.

Православните вярваме в безсмъртието по благодат. Човек по природа не е безсмъртен, а е създаден по природа смъртен или в едно неутрално състояние, което му дава възможност да избере между смъртта и безсмъртието. Пътят към безсмъртието е свързан с причастността на Бога, на Неговия безсмъртен живот, а пътят на смъртта е свързан с отдалечаването от Бога. Тази смърт не означава, че човек спира да съществува, а че спира да живее, защото извън Бога има мъчително съществуване, но не и живот. Животът е в Бога.

С молитвата си към светиите православните утвърждава в пълна степен вярата в безсмъртието на човека по благодат. Не защото тази вяра е неефективна или непълна без молитвата към светиите, а защото последната е естествено продължение и резултат от тази вяра, чийто завършек е всеобщото възкресение. Ние не се „молим на „умрелите“, както саркастично отбелязват някои протестанти, защото за нас умрелите в Бога с физическа смърт не са умрели, а са живи. *„Бог не е Бог на мъртви, а на живи; защото за Него всички са живи“* (Лук. 20:38). След смъртта те не спират

съществуването си, както вярват садукееите, нито „спят“, както вярват адвентистите, а продължават да чувстват и усещат, получавайки частична награда за делата си приживе, очаквайки възкресението и последния съд.

В този контекст могат да бъдат разбрани и молитвите за починалите. И християните, пребиваващи на земята, и преминалите отвъд, бидейки в Бога, сме едно. Пространствено-времето ни отделяне не ни отделя духовно от Бога и помежду ни. Мъртвите са такива, защото е приключил земният им път, а не защото са спрели да съществуват и да съзнават. И всички, които са в Бога, живи и починали, за Него са живи, защото Бог ги оживотворява. От една страна, починалите са свързани с нас в Бога, обгърнати са от Неговата любов, а от друга, нашата любов към тях се явява връзка между нас и тях. И както се молим за живите, с надеждата Бог да ги помилва и спаси, така се молим и за починалите – и за тези от тях, които приживе са били вярващи, и за онези, които са били невярващи, и за праведните, и за неправедните.

Протестантите понякога спорят с православните, твърдейки, че последните смятат само определени хора за светии, докато сами-

те протестанти признават всички християни за светии. В тази връзка трябва да се направят някои уточнения за светостта:

Само Бог е свят в пълния смисъл на думата. Това е така, защото Той е Вечносъществуващият (срв. Изх. 3:14 СП). Само и единствено Неговата святост е по природа, само тя няма начало във времето. Тази истина обаче не е в противоречие с това, че има и други личности, проникнати от светостта. Такива хора са светиите (или светците). Като всички хора, и те са сътворени, следователно светостта им е по благодат, по причастност на Бога.

Не всеки е *светия* само защото се е самонарекъл с името християнин. Светостта не е шега работа. Тя не е самовнушение, ментално или словесно упражнение. Светостта не е нещо, което трябва да повярваме, че притежаваме само защото смятаме, че някъде го пише (както правят понякога протестантите). Светостта е една велика реалност, която изпълва цялата личност и прави хората храмове на Светия Дух (срв. 1 Кор. 6:19).

Църквата използва думата *светии* поне в два смисъла. В първия смисъл *светии* са членовете на Църквата, която е общност на светиите. Те участват в преломяването на

хляба и виното, т.е. Евхаристията, участието в която представлява най-пълно съединяване с Бога, най-пълно освещение. Във втория смисъл *светиите* са хората, които са приключили земния си живот в мир с Бога. Тоест онези, които със сигурност са се спасили. Не е достатъчно само в някакъв етап от живота си да си бил християнин. Важно е да останеш такъв до края. Самият Господ Иисус Христос е предупредил, че *„който устои докрай, той ще бъде спасен“* (Мат. 24:13). Православието категорично се противопоставя на учението на Реформацията за „устояването на светиите“ и поставя въпроса за окончателното ни спасение в зависимост от човешкия избор да сътрудничи на благодатта или не, а не в контекста на Августиновото/Калвиновото учение за предопределението.

Ние изразяваме православното учение не само чрез съборните постановления, написаното от светите отци, пазеното устно предание или словата, които произнасяме по време на богослужение, но чрез цялостния си живот. Протестантите, които отричат молитвите към светиите, наистина грешат, когато критикуват православието по този въпрос, без да познават достатъчно добре аргументите от право-

славна страна. Всъщност техният основен проблем не е, че не се молят на светиите, а че не пребивават във видимата Църква на Христос, създавайки си свои общности, базирани не на наследството на вярата, веднъж завинаги предадена на вярващите (срв. Юда 1:3), а на индивидуалните тълкувания на този или онзи реформатор или пастор върху Писанието.

Дали обаче с горното се изчерпва въпросът за нашето свидетелство за православието? Едва ли. Наистина протестантите нерядко не познават основите на православната почит към светиите, но лошото е, че тези основи масово и ние не ги познаваме. Вината за неразбирането им на молитвите към светиите или на тези за починалите е и наша, защото ние често не сме пример за това, което трябва да бъдем. Превърнали сме светиите от Божии служители, които се молят за нас, в полубогове, които трябва да ни носят здраве, пари, късмет, любов и какво ли още не. Направили сме си един пантеон от светии, който само външно е изместил пантеона на езическите богове, но е запазил част от духа на езичеството. Светиите са се „специализирали“ в определени области (сякаш съществуват проблеми, за които те имат повече „влияние“ пред Бога), в които се е

обявило, че помагат, а ние сме започнали, като имаме конкретен проблем, да се обръщаме не към всемогъщия Бог, а да търсим помощ от конкретния светец, от когото се очаква да ни помогне по-ефикасно от Самия Бог, действайки независимо от Него. В този светец сме започнали да поставяме надеждата си вместо в Бога. Това и означава да имаш идол. Идолът не е просто предмет. Идолът е някой или нещо, на което се уповаваш, вместо на Бога. Запазили сме всякакви езически традиции и вярвания при погребения и ходене на гробища. *Това го правим въпреки православието, въпреки гласа на Църквата.* Но, за да сме наистина православни, от нас се изисква не само да имаме правилни убеждения, но и да живеем според тях. За да бъде правилно разбира на нашата вяра от неправославните – вярващи или не, е необходимо ние самите да бъдем един верен образ на нашата вяра, да бъдем, доколкото е възможно – един образ на Господ Исус Христос. Именно промяната на нашето разбиране и практика биха променили отношението на неправославните към православието.

4. Иконата – прозорец към Бога

„Който е видял Мене, видял е Отец“
(Йоан 14:9)

Българската дума *икона* идва от гръцката „εἰκών“ (икон), което означава образ, изображение. В широк смисъл всяко изображение е икона, но в по-тесен иконата е изображение, което е нарисувано по точно определен начин, при съблюдаване на църковните канони. Иконата е чудесен израз на вярата ни, който вдъхновява молитвеното ни разположение. И все пак иконата не е просто украса в църквите, или „произведение на изкуството“, нито пък е идол, както са смятали иконоборците и съвременните им протестантски последователи. Иконата е материален израз на вярата ни в Иисус Христос.

Свещеното Писание казва, че Бог е сътворил човека по Негов образ (срв. Бит. 1:27). Всеки човек е икона, образ на Бога. Божият образ показва, че в нас има нещо, което ни сродява с безсмъртния Бог. В нас е вложен стремеж към вечността, към Бога, и сърцето

ни не намира утеха, докато не Го намери. Чрез сътворяването на човека по Божий образ Бог се открива като Творец, а ние като едни малки творци. Той твори *от нищо*, т.е. създава първоначалната материя, а ние творим от вече създадената материя. И иконопииста, изобразяването на Въплътения се Син Божи и Неговите последователи, се изявява като творческа дейност, благословена от Него.

Иконата не е портрет. Тя има за цел да наподобява, не да имитира образа. Основният ѝ фокус не е върху точното предаване на физическите черти на изображения, а изразяването на определено духовно послание. Иконата няма за цел да пленява със своята „естетика“, а с истината, която проповядва. Тя е като учебник на нашата вяра в образи. Чрез видимия образ умът се насочва към невидимото. Както заявяват светите отци от Седмия вселенски събор (787 г.): „честта, отдавана на образа, се отнася към неговия първообраз, и който се покланя на иконата, покланя се на съществуването (на личността) на изображения на нея“.

Иконата е красива, но не е сантиментална. Тя излъчва не подвластната на смъртта и бързо увяхваща светска красота, но Божиата нетварна и безсмъртна светлина и красота.

Красотата на иконата е духовна и се изразява в съдържанието ѝ, в истината, която проповядва. Това е красота, която се разкрива в пълнота в царството Божие. Иконата свидетелства за преображението на творението, за преображението на човека, който е победил страстите и греховете в Господ Иисус Христос. Леонид Успенски († 1987) пише: „За Църквата ценността и красотата на видимия свят не е във временното великолепие на сегашното му състояние, а в заложената възможност за преображение, осъществимо от човека. С други думи, истинската красота е сиянието на Светия Дух, светостта и приобщаването към живота на бъдещия век“.

Иконите в храма – пред олтара или по стените, заедно с другите елементи на църковната архитектура, създават атмосфера, в която се усеща, че сякаш небето е слязло на земята. Иконата е като прозорец, през който надникваме в небесното царство. Ореолите, с които са нарисувани светците, символизират нетварната светлина на Бога, с която сияят Неговите светии в царството Му. Символният език на иконата сочи именно към царството Божие, където несътворената светлина на Бога (обозначена с ореолите на светиите) се

излъчва от онези, които са станали свети, от онези, които са причастни на Бога. Иконата създава усещане за единство на земна и небесна Църква. Чрез иконата членовете на земната Църква виждаме врата към вечността, през която светиите вече са влезли. Виждайки иконите на светиите, ние си спомняме за техния живот, извървян в Бога, и се вдъхновяваме да подражаваме на вярата и любовта им.

Центърът на иконопочитанието е Господ Иисус Христос. Това може да се види в православното разбиране за почитта към светиите. Както в предишния параграф вече бе уточнено, в православието почитта отдавана на светиите, включително и на Богородица, се обозначава с термина проскинесис (*proskynesis*) – почит, поклонение, а не с латрия (*latreia*), сиреч служение. В този смисъл отношението ни към Спасителя и Изкупителя Господ Иисус Христос е уникално. Една е почитта, отдавана към Бога, друга е към Неговите последователи. Св. Богородица почитаме като майка на Божия Син, Който осъществява нашето спасение, а светците, като Божии приятели, като обекти, в които Бог се разкрива и просиява. Както пише св. Йоан Дамаскин († VIII в.): „Същото важи и за Божията майка. Защото честта, оказвана

на нея, се въздава на Въплътилия се от нея. По подобен начин и доблестните подвизи на светите мъже ни подтикват към мъжество, към съревнование, към подражаване на тяхната добродетел и към прославяне на Бога. Защото, както казахме, честта, въздавана на усърдните съработници, доказва любовта към общия Владика, и честта, въздавана на образа, преминава върху първообраза“.

Христоцентричността на иконопочитанието се вижда и по друг начин. Централният аргумент, който св. отци изтъкват в полза на почитането на иконите е, че утвърждават Въплъщението (Въчеловечаването) на Иисус Христос, което пък е нужно за нашето спасение. Св. Йоан Дамаскин пише: „Аз изповядвам, че материята е творение Божие и че тя е прекрасна... Аз не се покланям на материята, но се покланям на Създателя на материята, Който е станал материален заради мен... и посредством материята е извършил моето спасение“⁸. Материята е творение Божие, заради което е осветена. Нашето поклонение не трябва да бъде към нея, а към Твореца ѝ. Бог е станал материален, в смисъл, че е станал Човек, или по-точно Богочовек, и чрез материята ни е спасил. Именно, защото Бог се е въплътил,

това ни позволява да Го изобразяваме. Иконата просто изразява това, което вече е станало факт⁹. На иконите не се изобразява същността на Бога, която е неизразима и неизобразима, нито природите Му, а Неговата Личност, в която Божествената и Човешката Му природи са съединени неслитно и неразделно. Отричането на иконите има по-дълбок смисъл от отричането на „едни религиозни предмети“, то прави Бог да изглежда като отвъден на света и човека и поставя под заплаха основни истини на вярата като Въплъщението и по този начин нашето спасение. Обратно, иконата демонстрира близостта на Бога към човека, свидетелства за присъствието Му в света ни.

Забраната в Стария Завет да се изобразява Бога е свързана с това, че Той още не се е въплътил, не е станал Човек, не е приел образ, в който хората да Го видят. Затова и на израилтяните е било забранено да изобразяват Бога, за да не Го оприличат на нещо, което Той не е. Изобразяването Му би създавало опасност вярата им да се уподоби на тези на окръжаващите ги езичници; би създавало опасност Бог да бъде идентифициран с природни тела и животни и израилтяните (тогава още неукрепнали в Бога) да приемат езическото идолопоклон-

ство. Писанието ни казва, че никой не е видял Бога. Но Бог е бил изявен чрез Иисус Христос (срв. Йоан 1:18), Който е „образ (εἰκών) на невидимия Бог“ (Кол. 1:15; срв. 2 Кор. 4:4), Негова икона. В Христос виждаме Бога. „Който е видял Мене, видял е Отец“ (Йоан 14:9). Бог Отец, Иисус Христос и Светия Дух, са един Бог в три Ипостаси (Лица), Когото наричаме Света Троица. Господ Иисус Христос е „сияние на славата и образ на Неговата ипостас“ (Евр. 1:3 СП). В образа на Иисус виждаме Бога, Той Самият е Бог. Иисус е видян от множество хора по време на Своя земен живот. И иконата прави за нас достъпен образа Му, както е бил достъпен за родените тогава. Тази христоцентричност има своето следствие: иконата е винаги, в крайна сметка, заради Бога.

Днес имаме различни възможности да се ограмотим по отношение на вярата – съществуват изобилие от книги, статии и беседи, на хартия или в интернет. Някога обаче ситуацията е била по-различна и мнозинството от хората не са могли да четат и пишат. Иконите тогава са служили като средство, чрез което централните събития от живота на Иисус Христос, описани в Евангелието, са се утвърждавали по-пълно и трайно в умовете

на хората. По същия начин, изобразявайки Христовите последователи – светиите, иконите вдъхновяват вярващия да тръгне по техния път с Бога. Всъщност въобще не е нужно човек да е неграмотен, за да му оказват такова влияние иконите. Те и днес продължават да ни напомнят за живота на Христос и светиите, да ни вдъхновяват за духовен живот, който е живот в Бога.

Действителността показва, че различни фактори в този свят отнемат вниманието ни от Бога. Ние винаги трябва постоянно да се стремим да имаме в мисълта си Бога. Спомняйки си за Него, ние си спомняме за нашия християнски живот, който трябва да водим, и се вдъхновяваме да го вършим. Виждайки образа на Му на Галилейското езеро, където призовава апостолите, сред децата, които благославя, до дъщерята на Яир, която възкресява, виждайки образа на Му, когато е посрещнат в Йерусалим с палмови клонки (Цветница), страдащия Му, но и победоносен лик на Разпятието, виждайки всичко тези образи, човек мислено и духовно се пренася в Палестина преди 2000 години, изживявайки тези моменти от живота на Спасителя и на последователите Му, докосвайки се до дълбочината на словата Му,

ставайки част от спасителната Му мисия. Седмият вселенски събор, относно иконите на Иисус Христос, Богородица и светиите, утвърждава: „колкото по-често те биват гледани изобразени на иконите, толкова повече тези, които ги гледат, биват подбуждани да си спомнят и да обичат самите първообрази“.

За съжаление съкровеният смисъл на иконата често се забравя и в миналото, и в наши дни. Преди векове са съществували случаи икони да бъдат определяни за кръстници при тайнството кръщение; случаи свещеници да извършват Евхаристията върху икони (вместо върху престола), или да изстъргват бои от иконите, смесвайки ги с Евхаристията и така да причастяват народа. Такива практики граничат или дори преминават в идолопоклонство. Идол е всяко нещо, което заменя Бога. Идол е да си създадем представа за Бога, която не отговаря на истината и на Неговата природа; да оприличаваме Бога на някакъв предмет и да ограничаваме силата Му до него; да се надяваме и да служим на този предмет вместо на Бога. По този начин губим от поглед единствения, към Когото си заслужава да обърнем нашия взор, да съсредоточим вниманието си; единственият, Който би могъл да ни

спаси. Злоупотребяваме с иконата, когато полагаме надеждата си в нея като предмет, вместо в Бог, Който действа и *чрез* предмети.

Съществува разпространено мнение, че човек като постави ръка върху иконата, ще се „зареди“ с „енергията“ ѝ. Това е проява на суеверно отношение към иконата. Ако може по някакъв начин Божията сила да бъде идентифицирана с „енергия“, то ние ставаме причастни на нея, когато вярваме в Бога, обичаме Него и ближния, водим духовен живот, участваме в църковните тайнства. А ако искаме да изразим нашата вяра в Бога посредством иконата, това става, когато се покланяме пред нея и я целуваме.

Някои смятат, че за да решат здравословните или личните си проблеми, които имат, или да им провърви в живота, трябва да извършат поклонение пред точно определена икона, на която се приписват определени сили и чудеса; и ако отидат да се поклонят не пред тази, а пред друга, решението на техния проблем считат за невъзможно. В такива случаи често у търсещите това поклонение липсва вяра в Бога или съзнание за църковното значение на иконата, а всичко се върши от вяра в някакви абстрактни „чудеса“ и суеверие.

Трябва да се каже ясно от нас, православните – включително и от свещениците в храма: (1) Ако и да употребяваме израза „поклонение на икона“, ние се изразяваме образно. Това, което искаме да кажем е, че покланяйки се *пред* дадена икона, ние се покланяме на изобразения като с този поклон искаме да отдадем почит на Самия Бог. (2) Сама по себе си, като „религиозен предмет“, иконата не може да помага. Чудеса се извършват не от иконите, а *чрез* иконите. Това действие се осъществява не от безличната „природа“, „късмет“, съдба“, а от Всемогъщия Бог, Който винаги промисля за нас най-доброто (макар и не винаги да сме способни да го осъзнаем). Бог ни помага чрез иконата, като също така помага на човека и директно. Не бива да забравяме, че Бог е Дух (срв. Йоан 4:24). Неговото присъствие изпълва Вселената и дори я надхвърля. Вселената е крайна, но Бог е безкраен. Действието на Бога не е затворено в определен времеви период, място, човек или предмет. И не бива да забравяме, че вярата в Бога не гарантира идеално здраве или благополучие в живота, или поне не такова, каквото очаква светският човек. Вярваме в Бога не за да живеем добре на земята, а често, въпреки че знаем, че като вярващи

ще срещнем определени трудности. Вярваме в Бога, защото сме познали Бога като пътя, истината и живота и защото сме Го обикнали. Бог е навлязъл в нашия живот, ние сме почувствали Неговия мир и сме намерили покой за душите си. Ние търсим не абстрактното щастие, а самия Бог, за Когото сме осъзнали, че е това щастие.

Други смятат, че ще им провърви в живота, ако поставят пари или бижута на иконата. Те смятат, че по този начин ще направят „сделка със свръхестественото“, ще спечелят благоразположението на изображения светец, още повече, ако носят неговото име, или в този ден се чества неговата памет. Но светии-те са Божи хора. Те са напуснали нашия свят, радват се на пълнотата на общението с Бога и никакво злато и сребро за тях не може да се сравни с радостта от Божието присъствие. Ние не можем да им дадем нищо по-голямо от това, което те вече имат. Защото имат Бога. А това, което можем да направим, което да ги зарадва, е и ние да последваме Бога, както те са го направили и по този начин да споделим тяхната радост, която Радост е самият Господ Иисус Христос.

III. Суеверие и вяра

---

1. Какво е значението на църковната свещ

„Аз съм светлината на света. Който Ме последва, няма да ходи в мрака, но ще има светлината на живота“ (Йоан 8:12)

„При нас никога не се извършва богослужение без светилници, но ние ги използваме не само за това да разпръскват мрака на нощта, литургия се извършва и на дневна светлина, но за да изобразим чрез нея Христос – несътворената светлина, без която и в средата на деня пак щяхме да бродим в мрак“ (Тертулиан † ок. 220)

Свещта е станала почти задължителен елемент от суеверното „църковно благочестие“. Масово хора, определящи се за православни, свързват ходенето на църква със свещта – човекът влиза в църква, за да запали

свещичка „за здраве“ или нещо друго, и след като приключи тази си работа, излиза, без да осъзнава, че църквата е създадена за доста по-важни цели, а само по себе си, просто-то запалване на свещи, няма почти никакъв смисъл. Битуват всякакви суеверия, свързани със свещта: че съществуват дни (Задушница например), на които не трябва да палим свещи за живите; дали да се запали свещта от десния, или от левия свещник; и, разбира се, изискването за запалване на свещта от собствено огниво, а не от чужда свещ, защото последната притежавала „чужда енергия“ и така сме могли да се натоварим с грехове, които не са наши. На всички хора, които си мислят тези неща, може да се каже, че Бог е милостив и носи свобода от всеки неестествен товар, който носим, затова нека да се радват, живеят свободата в Христос, и да оставят тези суеверия далеч назад.

Обяснимо е, ако отивайки в църквата, не знаем много неща. Сред причините за това са слабата катехизация, но също така и липсата на желание от наша страна да се задълбочим във вярата си. Именно затова се надявам, че казаното по-надолу може да бъде полезно.

Запалването на свещ не е причината, поради която отиваме на църква

Думата църква (на гръцки – еклисия) първоначално се свързва не със сградата, а с общността. „Църква“ значи събрание, а в християнски смисъл се използва като събрание на християните. Впоследствие „църкви“ започват да бъдат наричани местата, където християните се събират и извършват богослужение и тайнства. Тайнствата са средства за спасението на човека. Именно спасението на човека е същинската цел на църквата. Това може да звучи твърде очевидно, обаче на практика не е чак толкова. Масово хората казват, че отиват на църква, „за да запалят свещичка“, а това действие, само по себе си, няма никакъв смисъл.

Свещта не замества молитвата

В духовния живот нещата не стават механически. Никакво действие не може да има резултат, ако не се осъществява в сътрудничество между Бога и човека. Църквата е и молитвен дом, а молитвата е общение с Бога по въпросите, които занимават сърцата и умовете ни. Погрешно е да се смята, че паленето на свещи в църква, придружено с прекръстване,

замества молитвата. Напротив, горенето на свещта може да придружава молитвата като благоприятства молитвеното ни разположение и ни насочва към Бога. Ние не палим свещи за здраве или за упокой, а се молим за упокой за починалите и за здраве за живите, запалвайки междувременно свещи. По никакъв начин не може да се твърди, че липсата на запалена свещ намалява силата на молитвата. *Молитва без свещ може, но обратното е немислимо.*

Свещта не е специално средство, даряващо ни здраве

Свещта няма никакъв фундаментален статут в църквата и ролята ѝ не е независима от вярата ни в Бога. Само по себе си запалването на свещи, било то в църква или не, няма никаква значимост в духовния живот. И ако запалването им не е придружено от вярата и надеждата ни в Бога, Който ни дарява онова, което ни е потребно, значи вършим нещо безсмислено. Никога не бива да забравяме, че Бог е Този, Който е източникът на доброто.

Макар че ролята на свещта не е фундаментална, тя въпреки това има своето значение и смисъл, който може да бъде:

Практичен

Някога светата Литургия се е извършвала вечер. Писанието ни свидетелства, че при едно евхаристийно събрание, на което е присъствал св. ап. Павел, са се използвали свещи (срв. Деян. 20:7-8). Гоненията от властите срещу християните пък ги е принуждавало да извършват богослужение на скрити и неосветени места като катакомбите. Тъй като електричеството още не е било измислено, нуждата от светлина е налагала използването на свещи. В някои църкви те все още имат тази роля.

Финансов

Да, Църквата има нужда от средства, за да финансира различни неща – заплати на свещениците, разходи за ток, вода, консумативи, поддръжка и строеж на църкви, социална дейност и пр. Противно на легендите, които се носят за приходите на Българската православна църква от имоти, истината е, че основните постъпления идват от свещи¹⁰. Това е една от причините в някои църкви да виждаме лист с насърчение да се купуват свещи само от храма. Правейки това, ние всъщност помагаме на Църквата да извършва своята дейност. Разбира се, съществува вариантът, вместо да купуваме свещ, да направим дарение в църковна-

та каса, още повече, че пламъкът от свещите (особено от парафинените) уврежда стенописите на храма.

Символичен

Символът е нещо, което има за цел чрез себе си да насочва мисълта към нещо друго – събитие, личност, предмет. Символът ни разказва, в един синтезиран вид, за онова, към което ни насочва. Могат да се дадат различни обяснения за символа на свещта. Пламъкът ѝ символизира нашата вяра – както свещта гори, така трябва да гори и пламъкът на вярата ни. Или молитвата ни – както димът от горящите свещи се издига нагоре, така и нашите молитви се издигат към Бога. Или Самият Христос – Който е истинската светлина (срв. Йоан 1:9). Това са все значими неща към които свещта ни насочва, за които ни напомня.

Духовно-емоционален

Ако човек няма воля да насочи сърцето си към Бога, нищо извън него не би могло да го накара да го направи. Но има средства, които биха благоприятствали този процес и които са част от практиката на Православната църква. Такива средства са например църковните песнопения, църковната архитектура, стенописите – изобразяващи евангелски събития

или такива от църковната история, иконите с Христовия образ, с образите на Неговата майка и на светиите, Христовият кръст, ароматът на тамян, както и *пламъкът на свещта*. Свещите имат за цел да създадат молитвено настрояние у вярващия, за да издигне сърцето и ума си към Бога, да създадат подходяща атмосфера в църквата, за да можем да почувстваме уюта на Божия дом, да разберем, че мястото, на което се намираме, не е обикновено, нито пък е чуждо, а сме у дома.

Няколко думи за **суеверията**:

Големината и цената на запалена свещ за Бога не е от значение, защото Той цени *разположеността на сърцето ни към Него*.

Отдаването на предпочитания на свещниците от дясната страна в църквата пред тези от лявата е неправилно, защото *не съществува по-малко праведна страна в църквата или извън нея*.

Поставянето на свещ върху иконата или върху олтара с идеята, че там е „по-така“ и молитвата ни би имало по-голяма вероятност да се сбъдне, не е християнска по своята същност. Бог ни приема не заради това, че сме извършили някакво външно действие по строго определен начин, а *защото ни обича безуслов-*

но. Неговият отговор на молитвата ни зависи от фактори, сред които е най-вече Неговата воля, характера на нашето желание и полезността за нас, а не от „ритуала“, който сме извършили.

Странно нещо, което виждам, е притеснението на родители, когато децата им искат да запалят свещ, предназначена за живите, но я палят от свещниците, предназначени за починалите. Родителите не би трябвало да се притесняват, че нещо лошо ще се случи вследствие на това – разделението между свещници за живите и такива за починалите се прави *от гледна точка на реда* и всъщност дори не би имало проблем да се запали свещ за живите и в другия вид свещници. *Не бива да се забравя, че Бог е любов и милост, а Църквата е лечебница за човека, а не дом на черната магия.*

Няма защо да избягваме да запалим свещта си от чуждата, страхувайки се, че ще наследим чуждия грях. Макар и всички хора да имаме грешна природа, греховете са *лични* и зависят от собствените ни мисли, думи и дела.

Всеки ден може да бъде „запалвана свещ“ за живите или за починалите, *защото всъщност ние не запалваме свещи за тях, а се мо-*

лим за тях, палейки също така и свеци. А молитвата може да се извършва винаги, според нашето желание.

Не е от значение реда на запалване на свещта – първо за живите или за починалите, защото критерият, определящ този ред, е *участта на кого в този момент ни е по-при-сърце* и съответно за кого искаме да се помолим първо.

2. Размисли за мартеницата, символите и покаянието

„Елате и ще отсъдим – казва Господ – дори греховете ви да бяха като тъмночервено, като сняг ще побелеят; ако бяха като червено, ще станат бели като вълна“ (Ис. 1:18)

На първи март, когато се отбелязва т.нар. „Баба Марта“, мнозина от българите ще сложат някакъв вид мартеница – на себе си, роднини и приятели. Някои християни се интересуват дали от религиозна гледна точка могат да участват в този празник – било като носят мартеници или като ги подаряват. И как да гледат на него? Напълно ли трябва да се приеме слагането на мартеница, или напълно да се отхвърли? С оглед на духовната ситуация в България трябва да бъдат казани няколко неща.

Безспорно е, че празникът е свързан с езическата култура. Слагането на мартеници на първи март е свързано с вярването, че тогава идва Баба Марта, която олицетворява месец март. Оригиналната идея на мартеницата е да се използва като амулет, който осигурява ма-

гическа сила, предпазваща носещия я от нещастие. В днешно време, от една страна, мартеницата често се възприема просто като традиция или дори като аксесоар към облеклото. От друга страна, немалко хора се надяват, че носенето ѝ ще им донесе здраве и щастие.

Абсурдно е да смятаме, че една плетеница от бял и червен конец би могла да ни донесе каквото и да било добро нещо. Истинското щастие може да бъде намерено само при Бога, в Когото намираме призванието на нашия живот. Ако поставяме своята надежда в амулети, или каквито и да било предмети, а не в живия Бог, тогава сме достойни за съжаление и на практика се отдалечаваме от Бога.

Християните знаем, че Бог е само един, че езическите богове на народите не съществуват, че е погрешно да се обожествяват природните явления, вместо да се почита Твореца. Следователно няма причина, поради която трябва да се притесняваме от езическия смисъл на мартеницата. Ако вярата ни в Христос е силна, то тя е способна да разпръсне езическия мрак.

Същевременно в нравствен аспект е важно с каква цел се извършва дадено действие. Ако правим добро дело само за да ни видят другите, за да ни похвалят колко сме „отзивчиви“, „сърдечни“ и „добри“ – това не е истинско до-

бро. Но ако го правим като акт на нашата вяра и като израз на любов към ближния – тогава има истинска стойност. Този принцип може да се приложи и към въпроса с мартениците. Ако си връзваме мартеници във връзка с определени нехристиянски религиозни вярвания, които приемаме, надявайки се, че чрез самата мартеница ще получим здраве, щастие и т.н. – това е проблем. Така откровено нарушаваме Божията заповед да не служим на други богове и да не полагаме надеждата си другаде освен в Него.

Мартеницата сама по себе си е просто един обикновен бял и червен конец. Тя може да добие религиозно-суеверно значение само в зависимост от убежденията, с които я носим. Ако го правим не поради споменатите по-горе съображения, а просто защото това е традиция, характерна за българската култура или пък за да не обидим някой колега, познат, приятел, който иска да ни върже мартеница, въпросът вече е друг. В такъв случай мартеницата за нас вече не е обект на суеверие, а израз на уважение, смирение и любов. Ако за суеверните хора мартеницата символизира нещо, което ние считаме за неправилно, то за нас добива вече съвсем различно значение.

Като християни, уповаващи се само на Бога, можем да носим или да не носим марте-

ници. Само по себе си това няма да ни направи по-добри или повече или по-малко грешни. По-скоро трябва да се ръководим от ползата и вредата за другия, които той ще получи, в резултат на нашите действия. В тази връзка считам за валидна следната позиция на мой познат:

„Днес на работа няколко колеги ми подариха мартеници. Благодарих им и ги приех. Един от тях настоя да ми я върже на ръката. Нямам нищо против. Защо да ги обиждам и да влизам в ненужни конфликти, когато това нито дава лошо свидетелство, нито ми носи вреда? Искане ми се да бъда добър колега, който е разбран и си гледа работата и по този начин добър свидетел за Христос. Когато отида на църква, може би ще реша да я махна – не защото мисля, че върши нещо нередно, а за да не провокирам други хора. Отново заради Христос“.

Но съществува и проблемът, че за немалко хора мартеницата наистина е нещо като амулет, на който се уповават. И носейки я, ние по някакъв начин стимулираме запазването на суеверията, свързани с този народен обичай. Всеки от нас има свободата сам да прецени на кой от тези два все значими фактора да обърне приоритетно внимание – да уважим и не обидим другия, или да направим каквото за-

виси от нас, така че да не го стимулираме да стои в плена на суеверието.

Възможно е обаче да подходим и по съвършено различен начин: като християни, за себе си лично, да осъществим реинтерпретация на този символ, с условието обаче да се опитаме да обясним на останалите за новото значение, което му придаваме.

Не трябва да се забравя, че символите изразяват идеи, които се променят с времето. Например кръстът, който някога е бил символ на позорна смърт, с разпъването на Божия Син Господ Иисус Христос на него, кръстът става символ на любовта, която е готова да се жертва за другите; той става символ на победата на живота над смъртта, символ на възкресението. Следователно и мартеницата би могла за нас, християните, да има съвсем различно значение. Ще се осмеля да предложа едно такова.

Преди векове Бог се обърнал към Израеливия народ чрез пророк Исаия: *„Измийте се! Очистете се! Отстранете злите си дела от очите Ми! Научете се да правите добро! Търсете правото! Отнасяйте се справедливо към потиснатите! Съдете справедливо сираците, застъпвайте се за вдовиците!“* „Елате и ще отсъдим – казва Господ – дори греховете ви

да бяха като тъмночервено, като сняг ще побелеят; ако бяха като червено, ще станат бели като вълна“ (Ис. 1:16-18).

В първа глава от книгата на пророк Исаия Бог критикува израилтяните, че са Го отхвърлили. Те са изоставили вършенето на добро за сметка на беззаконието, което е масово явление сред тях. Но Бог им дава възможност да се поправят, да се покаят. Той обещава, че тези, които се покаят, греховете им, които се сравняват с тъмночервения и червения цвят, ще станат бели като снега и вълната. Подобно значение на цветовете може да се използва и по отношение на мартеницата: червеният като символ на грешния човек, непознаващ Бога, а белият като символ на обновения в тайнството кръщение човек, приел Христос, очистен от своите грехове и възроден чрез Светия Дух за живот с Бога. Ако вложим в значението на мартеницата християнско послание, тя за нас повече няма да бъде езически символ. И ако се постарам да обясним на хората около нас какво значение ние влагаме в нея, тогава може би и ти ще започнат да влагат същото значение. Най-важното е обаче да знаем и да не забравяме в какво и в Кого вярваме.

3. Хелоуин, кукерството и съвременното (полу) езичество

„Аз съм вечно Съществуващият“ (Изх.
3:14 СП)

Първообразът на Хелоуин се е празнувал от древните келти между 31 октомври и 1 ноември като денят на Самхейн/Сауин и като келтската Нова година. Келтите са вярвали, че на този ден починалите преминават отново в света на живите. Това събитие, изглежда, е било източник на страх, за което показват две традиции: (1) събирането на храна (преминало впоследствие в Хелоуин), което е свързано с вярването, че мъртвите, които са гладни, трябва да бъдат нахранени, когато почукат на вратата, за да не влизат в домовете на хората; (2) носенето на страховити облекла и животински глави (в днешно време – маски) с идеята духовете да бъдат уплашени и съответно да не навредят на хората.

Образуването на днешния Хелоуин е свързано с реакцията на папа Григорий IV, който

през 835 г. обявява 1 ноември за ден на всички светии. По този начин, изглежда, се е целяло едно християнизирание на деня на Самхейн, а това, което се е получило като резултат, е Хелоуин. Това не е било толкова лоша идея – да се запази формата на празника, а да се промени същността, може би с надеждата един ден да отпадне и първата. Това, което обаче в днешно време е отпаднало, е християнският смисъл, а около езическото ядро на празника се е развила една секуларна „празничност“. И макар че в днешно време Хелоуин е главно един маскарад, той не е съвсем безобиден, доколкото се опитва да романтизира смъртта и злото, правейки ги привлекателни и „забавни“. По този начин се размива границата между доброто и злото, подриват се духовните критерии на човека, а оттам до съзнателното практикуване на злото има една крачка разстояние. Чрез популярната за Хелоуин фраза „*Номер или лакомство*“ (trick or treat), децата се научават, че е нормално да отмъстиш на някого, който не задоволява твоето желание. По този начин се възпитава у тях егоизъм, нахалство и непослушание.

За българина да празнува езически празници не е новост. Той предпочита езическия

календар на традициите, вместо православния календар на светците и Господските празници. В този негов езически календар попадат празникът на кукерите, Баба Марта, танците на нестинарите, а Хелоуин, макар и нов за него празник, постепенно се намества като едно допълнение в тази поредица от езически празници. Последният все още се счита за неприемлив за повечето българи. Какви са мотивите за това обаче? Основният мотив не е, че поради православната ни вяра трябва да внимаваме да не отдаваме поклонение на тъмните сили, или че не трябва да се страхуваме от тях, а че празникът е чужд, „католически“ и нехарактерен за нашата култура. Само че нещата на практика не стоят напълно по този начин. Докато е факт това, че Хелоуин е чужд на нашия народ, то следващите две твърдения са неверни.

Първо, Хелоуин не е католически празник, а е резултат от смесване на „Вси светии“ с деня на Самхейн. Самият „Вси светии“, макар че се е чествал на Запад, принадлежи на общото наследство на все още неразделената Християнска църква, когато Изток и Запад са географски понятия, касаещи църковната юрисдикция, а не различни Църкви. В православния

Изток *също* съществува празник „Вси светии“, който е подвижен и се отбелязва в първата неделя след Петдесетница*. Но, разбира се, езическият му западен вариант се радва на доста повече внимание.

Второ, не е вярно, че Хелоуин е нехарактерен за нашата култура – негова аналогия е *кукерството*, при което отново чрез имитиране на злите сили, последните трябва да бъдат уплашени. За разлика от Хелоуин, кукерството се счита напълно в реда на нещата, защото се приема като български обичай**, който трябва да буди възхищение и патриотизъм. И точно в този контекст Хелоуин се счита за отблъскващ – не заради същността си, а само заради това, че няма щастието да бъде български. Кукерството може да е аналогично на Хелоуин, може да е езическо, но се приема, че *„поне си е наше“*. И тук изниква въпросът: *нима бихме се поклонили на Сатаната, ако той беше бъл-*

---

* Подвижният празник е такъв, който мести датата си в зависимост от това кога се пада Възкресение Христово. В неделята след деня на всички светии (тоест през втората неделя след Петдесетница) пък се отбелязва денят на всички *български* светии.

** Кое то обаче не е вярно – кукерството е характерно за целия Балкански полуостров.

гарин? Нима бихме приели исляма, ако той, а не православието, беше традиционен за нашия народ? Всеки патриотизъм, който е извън Бога и води далеч от Него, не струва пукната пара. Много е тъжно, когато виждаме днес как българската душа се разтваря в езичеството. Да се отдалечаваш от Бога по един или друг начин, това е основният смисъл на понятието „грях“. А суеверието и страхът от тъмните сили, които се изразяват било от Хелоуин, било от кукерството, води точно натам. Българите на този етап не могат да осъзнаят, че *средството за противодействие на Хелоуин не са нашите традиции, а нашата вяра*. Съществува алтернатива на мъртвото езичество и тя е *живият Бог*.

Проблемът на езичеството не е толкова във формата, колкото в същността. Вярването, че злото може да се изгони, като по някакъв начин бъде уплашено от човека, е *несъстоятелно*. По този начин вниманието ни се насочва към злото *вън от нас*, вместо към злото *вътре в нас*. А последното е много по-опасно. Ако човек се научи на една духовна хигиена, онава, което е вън от него, не би го притеснявало. То няма да е вече източник на уплаха, страх. Защото тъмните сили нямат власт над вярва-

ция при условие, че той е наистина отдаден на Бога. Когато обаче в своите мисли, думи и действия човекът се отдалечава от Бога, той им става подвластен. Последните не се плашат от костюми и маски, звънци и тикви, хор`а и огньовете, а единствено от светлината на Бога, сияеща в човека. Затова защита от злото откриваме не чрез преобличане, а чрез праведен и свят живот в Църквата, която ни дава средствата за нов живот, в който вече няма място за страха от демоните, злото и смъртта.

Негативната реакция срещу Хелоуин сред българите за съжаление не е плод на силна православна вяра, а на неприязън към чуждото. Тя не е градивна, а разрушителна. Всъщност колкото и да атакуват Хелоуин някои "традиционалисти", истината е, че той чудесно се вписва в българския езически контекст, където се ходи на църква, защото такава е традицията, децата се кръщават, „за да бъдат пазени от уроки“, където свещеникът е вид магьосник, свещите – средство за здраве, мястото под купола на храма – „място за зареждане с енергия“, мартеницата – талисман, гробовете – места, където се оставя храна, „за да ядат мъртвите“, Ванга – пророчица и светица, а Иисус Христос – *просветен човек*, на-

ред с Буда, Ганди и Дънов, *но не и Господ Бог*. Проявленията на езичеството са различни, но общото между тях е отдалечеността им от истинската вяра, която се заменя с един *фалиш*. Хелоуин е просто поредната частица от този пъзел.

Бележки

¹ Според самия догмат: „Следвайки светите отци, всички единогласно поучаваме да бъде изповядван единият и същи Син, Господ наш Иисус Христос, съвършен по божество и съвършен по човечество, наистина Бог и наистина човек, – същият от (разумна) душа и тяло, – единосъщен на Отца по божество и единосъщен нам по човечество, – във всичко нам подобен, освен в греха – роден предвечно от Отца по божество, а в последните дни същият – заради нас и нашето спасение – (роден) от Мария Дева Богородица по човечество, – единият и същ Христос, Син, Господ, Единороден, в две естества неслитно, неизменно, неразделно, неразлъчно“.

² Това може да се види и в друг случай, когато Иисус извършва нещо, което е немислимо да се прави от хора, които са считани за по-висшестоящи. Преди вечеря с апостолите Иисус взима съд, в който налива вода, взима кърпа и започва да мие краката на учениците Си. Обяснимо, апостолите с неохота допускат Господ да им измие краката. На Изток е прието робите да мият краката на господарите си и това действие свидетелства за социалното положение в обществото. Иисус обаче по този начин показва още веднъж, че е не просто Господ, но и Слуга, и по този начин дава пример на учениците Си как самите те да постъпват, учейки ги на служение и на смирение.

³ Виж по този въпрос: Атанас Ваташки. Арената на лъвовете и арената на Христос: <https://zadrugata.com>

⁴ Опашката за върбови клонки в църквата е много по-голяма от броя на присъстващи на Литургия, камо ли причастяващи се. А в същото време мнозина не знаят, че върбови клонки взимаме не „за здраве“, а като аналогия на палмовите клонки (които отсъстват в нашите географски ширини), с които е посрещнат Христос в Йерусалим от гражданите му, които викали: „Благословен е Царят, Идващият в името на Господа! Мир на небето и слава във висините!“ (Лук. 19:38). По този начин ние съпреживяваме радостта от посрещането на Господ, този път не в Йерусалим, а в нашите сърца. Ако взимаме върбови клонки, без обаче да посрещаме Христос в нашия Йерусалим, в нашето сърце, значи правим нещо, което няма никакъв смисъл.

⁵ Впрочем добре е да се изясни истинската идея на този църковен обичай. Масово битува в съзнанието, че минаваме под масата, за да ни бъдат опростени греховете. Опрощаването на грехове обаче не става по този начин, а чрез разкаяние пред Бога за тях. На Разпети петък е разпънат Христос, Който умира на същия ден и е погребан. Масата символизира Неговият гроб, а плащаницата върху масата – онази, с която е погребан Христос. Минавайки под масата, ние се покланяме на погребания Христос, Който умря заради нашите грехове и възкръсна заради нашето спасение.

⁶ В кавички, защото често грешим, като си мислим, че тези св. икони или мощи ни помагат сами по себе си, а не Бог, Който действа чрез тях и чрез тях извършва чудеса.

⁷ Тук ще спомена личното си убеждение, че източник на различни погрешни представи, включително и

такива, във връзка с обсъжданата тема, е използването на термина „свещеник“ към служението на „презвитера“. В Новия Завет гръцката дума за свещеник (*hierous*) никога не се използва за презвитер (онзи, когото обикновено наричаме „свещеник“). Тази употреба залага редица подводни камъни в догматичен аспект, като забравяне на понятието „царствено свещенство“ – отнесено към всички верни и идентифициране на свещенството единствено с презвитера, при условие, че и дяконът, и презвитерът, и епископът, като въведени в тайнството ръкоположение, са свещеници.

⁸ На няколко места в Евангелието можем да видим случаи, когато Господ изцелява човека не директно, а посредством материята. Той намазва с кал очите на слепородения и по наставлението Му слепороденият се умива в къпалнята Силоам и прогледва (вж. Йоан 9 гл.). И жената, страдаща от кръвотечение 12 години, вярваща, че Бог може да я изцели, се допира до дрехата на Иисус и оздравява (срв. Мат. 9:20-22). Друг случай: болните жители от Генисаретската земя „Го молеха да се докоснат само до края на дрехата Му. И всички, които се докоснаха, се излекуваха“ (Мат. 14:36). Разбира се, вярата им в Иисус е факторът, който довежда до изцелението, но това не променя факта, че последното се осъществява от Бога чрез материята.

⁹ Св. Теодор Студит († 826) пише: „Понеже Христос произхожда от неописуемия Отец, Той, бидейки неописуем, не може да има изображение; и наистина, на какъв образ би могло да бъде уподобено Божеството, чието изобразяване е свършено забранено от Священото Писание? Но от момента, в който Христос

е роден от описуема майка, Той естествено има изображение, съответстващо на това на майка Му. Ако не може да бъде представен от изкуството, това би означавало, че Той въобще не е раждан от изобразима майка, а че е роден само от Отца Си, и че той не се е възплътил. Това пък противоречи на цялото божествено домостроителство за спасението ни“.

¹⁰ По данни на в. Труд за 2009 г. приходите от свещи са били около 12,5 млн. лева. За сравнение, за 2010 г. държавната субсидия за БПЦ е била ок. 1,5 млн.

Литература

И.1. Иисус Христос, благата вест и човекът

1. Александър Мен. Синът Човешки. София, 2015.
2. Фридерик Фарар. Животът на Иисус Христос. София, 2005.
3. Клайв Луис. Отвъд човека. София, 1997.
4. Иван Панчовски. Личността на Иисус Христос. София, 1990.
5. Иван Панчовски. Най-прекрасният. София, 1992.
6. Иван Панчовски. Модерният човек пред живота, смъртта и безсмъртието. София, 1994.
7. Старецът Порфирий Кавсокаливит. Живот и слова. Света гора, Атон, 2007.
8. Александър Мен. Иисус Христос, Евангелието и човекът: <https://zadrugata.com>
9. Радостин Марчев. Блудни синове и разточителни бащи: <https://rado76.wordpress.com>

И.2. Човек гледа лицето, а Господ гледа сърцето

1. Лимасолски митрополит Атанасий. Изкуството да живееш с Бога. София, 2015.

2. Архим. Варнава Янку. Болестта на фарисейството: <https://www.pravoslavie.bg>

3. Ренета Трифонова. Православие без Христос: <https://zadrugata.com/>

I.3. Вярата – спасително познание

1. Атанас Ваташки. Религията и науката – противопоставяне или единение: <https://zadrugata.com>

2. Радован Бигович. Църквата в съвременния свят. София, 2013, с. 15-19.

3. Георгиос Мандзаридис. Вярa и дела: <https://www.pravoslavie.bg>

I.4. Свят без религии или свят без зло?

1. Александър Шмеман. За живота на света. София, 2013.

2. Николай Бердяев. За достойнството на Християнството и недостойнствата на християните: <http://glasove.com/>

3. Клайв Луис. Отвѣд човека. София, 1997.

4. Теодора Карамелска. Нагласите към религията в България според Европейското изследване на ценностите (2008): <https://dveri.bg/wxq4p>

5. Петър Панчовски и Иван Панчовски. Пътят на модерния човек към Бога. София, 1943. Частта „Добрият Бог и лошият свят“, с. 133-171.

II.1. Църквата и нашето място в нея

1. Здравко Пено. Основи на православната вяра. Катихизис. Велико Търново, 2008. Частите „Основно учение за Църквата (с. 16-20), „Църквата – Тяло Христово, общност на Светия Дух и икона на Света Троица (с. 133-139), „Църквата – една, света, съборна и апостолска“ (с. 139-142).

2. Павел Евдокимов. Православието. София, 2010. Частта „Еклисиология“ (с. 161-220).

3. Клара Стаматова. Църквата: Общност на любовта. София, 2008.

4. Архиепископ Павел Финландски. Нашата Литургия. София, 2013.

5. Протоиерей Георги Флоровски. Църквата: нейната природа и задача: <http://www.pravoslavieto.com>

6. Архим. Георги Капсанис. Църквата като богочовешка общност и общение: <https://zadrugata.com/>

7. Митрополит Калистос Уеър. Без енорията Църквата е наивна утопия: <https://dveri.bg>

II.2. Молитвата – среща и общение с Бога

1. Антоний Сурожски. Началото на молитвата. София, 2004.

Налична и в интернет: <https://zadrugata.com>

2. Архимандрит Софроний (Сахаров). За молитвата. Руенски манастир, 2007.

Налична и в интернет: <https://draganbachev.wordpress.com>

3. Георгиос Мандзаридис. Християнска етика, том II. София, 2013. Частта „Молитвата“, с. 138-155.
4. Борис Маринов. За някои възражения срещу молитвата. В: Годишник на Софийския университет (Богословски факултет), 1944-1945. София, 1945 г.
5. Тито Колиандер. Някои съвети към молящия се: <https://zadrugata.com/>
6. Михаил Кардамакис. Молитвено битие: <https://zadrugata.com/>
7. Иван Илин. Училище за вяра и молитва: <https://zadrugata.com/>
8. Дмитрий Ройстер. Господнята молитва: <https://zadrugata.com/>
9. Александър Шмеман. Великопостната молитва на св. Ефрем Сирий: <https://www.pravoslavie.bg>
10. Свети Порфирий Кавсокаливит. Тайната на болестта е да се бориш да получиш Божията благодат: <https://dveri.bg/k9u9>

II.3. Молитвата към светиите – израз на връзка и любов

1. Митрополит Иларион Алфеев. Тайнството на вярата. София, 2014. Частта „Богородица и светиите“, с. 152-155.
2. Протоерей Георги Флоровски. Творение и изкупление. София, 2008. Частта “За почитането на светците“, с. 251-259).
3. Георгиос Мандзаридис. Християнска етика, т. 1. София, 2011. Частта „Подражание на светците“, с. 236-243.

4. о. Харалампос Пападопулос. Всеки край е едно начало. В. Търново, 2018. Частта „Светостта е...“, с. 17-19.

II.4. Иконата – прозорец към Бога

1. Павел Евдокимов. Изкуството на иконата – богословие на красотата. София, 2011.

2. Леонид Успенски. Богословие на иконата. София, 2001.

3. Любомир Тенекеджиев. Православното учение за светите икони. София, 2016.

4. Дякон Андрей Кураев. Към протестантите за Православието. София, 2001. Частта „Иконата в Библията“, с. 65-90.

Налична и в интернет: <https://zadrugata.com>

5. Дякон Андрей Кураев. Традиция, догмат, обряд. София, 1996. Частта „Иконата и монасите“, с. 145-191.

6. Св. Теодор Студит. Първо, Второ и Трето опровержение срещу иконоборците. В: Архив за средновековна философия и култура, Свитък XIII, 2007.

7. Св. Йоан Дамаскин. Точно изложение на православната вяра. Света Гора, Атон, 2008.

8. Йоан Майендорф. Византийско богословие: Исторически насоки и догматически теми. София, 1995. Частта „Иконоборческа криза“.

9. Протоiereй Георги Флоровски. Творение и изкупление. София, 2008. Частта „Светите икони“, с. 260-263.

10. Митрополит Иларион Алфеев. Тайнството на вярата. София, 2014.

III.1. Какво е значението на църковната свещ

1. Архимандрит Авксентий. Литургика, част първа. Пловдив, 2006, с. 130-132.

2. Протойерей Дмитрий Климов. Прозорец, през който се вижда Бог: <https://zadrugata.com/2016/11/14/прозорец-през-който-се-вижда-бог/>

III.2. Размисли за мартеницата, символите и покаянието

1. Презвитер Стефан Стефанов. Да носим ли мартеници?: <https://www.pravoslavie.bg>

2. Висарион Зографски и Йоан Филипов. Суеверия сред днешните християни. Света гора, 2012. Частта „Мартеници“, с. 158-159.

3. Радостин Марчев. Езическо суеверие или криворазбрано християнство: <https://rado76.wordpress.com/2011/03/01/martenici/>

4. Протойерей Дмитрий Климов. Прозорец, през който се вижда Бог: <https://zadrugata.com/2016/11/14/прозорец-през-който-се-вижда-бог/>

Библейски показалец

СТАР ЗАВЕТ

Битие

Бит. 1:27 – 96 с.

Изход

Изх. 3:14 (СП) – 92 с.

Изх. 3:14 (СП) – 123 с.

Второзаконие

Втор. 8:3 – 11 с.

Първа книга на Царете

1. Цар. 16:7 – 29 с.

Псалми

Пс. 33:9 – 35 с.

Книга на пророк Исаия

Ис. 1:18 – 117 с.

Ис. 1:16-18 – 121-122 с.

Книга на пророк Йезекиил

Йез. 33:11 – 46 с.

Книга на пророк Даниил

Дан. 12:2 – 25 с.

НОВ ЗАВЕТ**Свето Евангелие от Матей**

Мат. 11:28-30 – 10 с.

Мат. 16:26 – 11 с.

Мат. 4:4 – 11 с.

Мат. 12:50 – 14 с.

Мат. 5:48 – 17 с.

Мат. 16:16-17 – 18 с.

Мат. 13:44 – 18 с.

Мат. 22:37-39 – 19 с.

Мат. 15:1-20 – 22 с.

Мат. 23:25-26 – 22 с.

Мат. 28:20 – 28 с.

Мат. 9:12 – 31 с.

Мат. 15:10-20 – 32 с.

Мат. 23:23-26 – 32 с.

Мат. 23:27-28 – 32 с.

Мат. 11:28-29 – 34 с.

Мат. 22:37 – 46 с.

Мат. 22:39 – 46 с.

Мат. 5:45 – 48 с.

Мат. 28:19-20 – 67 с.

Мат. 15:1-20 – 69 с.

Мат. 5:8 – 69 с.

Мат. 6:8 – 72 с.

Мат. 6:6 – 74 с.

Мат. 4:4 – 76 с.

Мат. 6:9-13 – 79 с.

Мат. 4:4 – 81 с.

Мат. 24:13 – 93 с.

Мат. 9:20-22 – 132 с.

Мат. 14:36 – 132 с.

Свето Евангелие от Марк

Марк 9:35 – 21 с.

Марк 2:27 – 32 с.

Свето Евангелие от Лука

Лук. 15:11-32 – 25 с.

Лук. 15:22-24 – 26 с.

Лук. 7:47 – 33 с.

Лук. 23:43 – 34 с.

Лук. 23:34 – 46 с.

Лук. 18:13 – 75 с.

Лук. 20:38 – 90 с.

Лук. 19:38 – 131 с.

Свето Евангелие от Йоан

Йоан 11:25 – 8 с.

Йоан 6:35 – 11 с.

Йоан 15:14 – 14 с.

Йоан 14:6 – 16 с.

Йоан 3:16 – 18 с.

Йоан 10:30 – 18 с.

Йоан 14:9 – 18 с.

Йоан 15:11– 18 с.
Йоан 16:24 – 18 с.
Йоан 15:13 – 21 с.
Йоан 4:23-24 – 22 с.
Йоан 14:19 – 23 с.
Йоан 11:21-27 – 23 с.
Йоан 3:16 – 35 с.
Йоан 1:46 – 35 с.
Йоан 6:47 – 39 с.
Йоан 11:25 – 39 с.
Йоан 3:19 – 40 с.
Йоан 1:4-5 – 46 с.
Йоан 14:15 – 50 с.
Йоан 17:21 – 53 с.
Йоан 14:6 – 62 с.
Йоан 17:20-22 – 66 с.
Йоан 10:10 – 67 с.
Йоан 6:33, 35 – 81 с.
Йоан 13:35 – 85 с.
Йоан 14:9 – 96 с.
Йоан 1:18 – 102 с.
Йоан 14:9 – 102 с.
Йоан 4:24 – 106 с.
Йоан 8:12 – 108 с.
Йоан 1:9 – 113 с.
Йоан 9 гл. – 132 с.

Деяния на апостолите

Деян. 4:12 – 17 с.

Деян. 7:60 – 20 с.

Деян. 20:7-8 – 112 с.

Съборно послание на апостол Яков

Як. 2:17 – 38 с.

Як. 5:16 – 87 с.

Първо съборно послание на апостол Петър

1 Петр. 2:9 – 64 с.

Първо съборно послание на апостол Йоан

1 Йоан 4:16 – 85 с.

Съборно послание на апостол Юда

Юда 1:3 – 94 с.

Послание на апостол Павел до Римляни

Рим. 14:17 – 18 с.

Първо послание на апостол Павел до Коринтяни

1 Кор. 13:13 – 38 с.

1 Кор. 13 гл. – 38 с.

1 Кор. 13:5 – 38 с.

1 Кор. 6:19 – 92 с.

Второ послание на апостол Павел до Коринтяни

2 Кор. 3:18 – 4 с.

2 Кор. 4:4 – 102 с.

Послание на апостол Павел до Галатяни

Гал. 5:22 – 18 с.

Гал. 5:6 – 38 с.

Гал. 3:27-28 – 53 с.

Гал. 3:27 – 65 с.

Гал. 3:26-28 – 67 с.

Послание на апостол Павел до Ефесяни

Еф. 5:25-27 – 54 с.

Еф. 4:13 – 56 с.

Еф. 4:13 – 61 с.

Еф. 2:20 – 63 с.

Еф. 5:25-26 – 63 с.

Послание на апостол Павел до Филипяни

Фил. 4:13 – 82-83 с.

Послание на апостол Павел до Колосяни

Кол. 1:15 – 102 с.

Първо послание на апостол Павел до Солуняни

1 Сол. 5:17 – 70 с.

1 Сол. 5:17 – 77 с.

Второ послание на апостол Павел до Солуняни

2. Сол. 3:10 – 77 с.

Първо послание на апостол Павел до Тимотей

1. Тим. 3:15 – 61 с.

Послание до Евреите

Евр. 11:1 (СП) – 36 с.

Евр. 13:7 – 86 с.

Евр. 1:3 (СП) – 102 с.

Откровение на апостол Йоан

Откр. 3:21 – 14 с.

Атанас Ваташки
ЧОВЕКЪТ МЕЖДУ ВЯРАТА И НЕВЕРИЕТО

•
Българска

Второ преработено издание

•
Научен редактор: *доц. д-р Костадин Нушев*

Редактор: *Йонко Бонов*

•
Формат 84x108/32

Печатни коли 9,25

•
FABER – (062) 600 650

В. Търново 5000, ул. „Гара Велико Търново“ 1

www.faber-bg.com